

તરજુમો કરનાર તરફનો દીખાવો.

આનાનું પુસ્તક ગુજરાતી વાંચક વર્ગની સનમુખ ધરતી વખતે મારે થોડાક ખોસો ખુલાસા તરીકે કહેવાની જરૂર દીસે છે. ગયા જાનેવારી માસના “નાઇનતીન્થ સેનચ્યુરી” નામના ઇંગ્લેજ માસીક ચોપાન્યામાં જ્યારે “જરથુસ્ત્ર અને બાઈબલ” એવાં મથાલાં હુકળ આ તરજુમો કીધેલું લખાણ પ્રગટ થયું ત્યારે તે વાંચયા પછી કેટલાક મીત્રોએ ખાહેશ દેખાડી હતી કે એ લખાણ ઇંગ્લેજમાં છપાયું હતું અને વળી એક એવાં ચોપાન્યામાં આવેલું હતું કે, જે વર્ગમાં વંચાવું જોઈએ તે વર્ગમાં ઘણાં કોની જાણમાં પણ તે પુરતું આવ્યું ન હતું, તથા તે એક વખત વંચાયા પછી બિવિધની ઓલાદના ધ્યાન ઉપર પણ આવવાનો કાંઈ નક્કી સંભવ નહતો, તેથી જો એ લખાણ એક નાના પુસ્તકના આકારમાં સદાબરૂ છપાય અને તેનો ગુજરાતી ભાષામાં તરજુમો થાય તો તે જરથુસ્ત્રી ફીરકાના દરેક જણના અને મુખ્ય કરીને ગુજરાતી જાણનારાઓના તથા મોખેદ ટોળાના વાંચવામાં આવે. વળી એટલુંજ નહીં પણ એ લખાણ એક જુદાં ચોપાન્યામાં હોય તો પાંચે દહાડે કોઈના પણ વાંચવામાં આ વ્યાધી તેનો કાંઈ ઉપયોગ થઈ શકે. આ ખાહેશ ઘણી વાજબી દેખા યાથી આ અદના લખનારે તે ઉપાડી લીધી હતી અને તેને પાર પાડવાને માટે એ લખાણના કર્તા રેવરન્ડ દોક્ટર એલ. એચ. મીલ્સને એક કાગળ લખીને એ બ્રહ્મસ્થની એ લખાણનો ગુજરાતી ભાષામાં તરજુમો કરવાને પરવાનગી મંગાવી હતી તેમજ એ લખાણને ઇંગ્લેજ ભાષામાંજ સદાબરૂ છપાવવાને એ માસીકના અધિપતિની રજા પણ એજ વિદ્વાન દોક્ટરની મારફતે મંગાવી હતી. પણ જ્યારે દો. મીલ્સે પોતાના લખાણનો ગુજરાતીમાં તરજુમો કરવાને અને તેને છપાવીને પારસી આલમમાં વેહેંચવાને કાંઈ પણ આનાકાની કર્યા વગર મેહેરબાની તરીકે પરવાનગી આપી હતી ત્યારે “નાઇનતીન્થ સેનચ્યુરી”ના અધિપતિએ એ લખાણને ઇંગ્લેજમાં છપાવાની પરવાનગી આપવાને ના પાડી હતી, તો જો કે એ લખાણનો તરજુમો કરવા દેવાની તેણે મના કીધી નહતી. એટલા માટે એ લખાણનો ગુજરાતી તરજુમો જેટલી સમજી શકાયે એટલી સાદી ભાષામાં મેં કીધો છે અને તેને પારસી આલમ અને મુખ્ય કરીને ગુજરાતી

વાંચક વર્ગ આગળ ધરવાની રજા લેઉં છું, પણ જેઓ ઈંગ્રેજી ભાષાથી વાકેફ હોય તેમને એ લખાણ ખુદ તેના લખનારના ખોલોમાંજ વાંચવાની બલામણ કરીશ, કેમકે કદાચ મારા તરજુમાંમાં એ વિદ્વાનની ખાતરી કરે એવી દલીલોની જલમક પુરતી રીતે આવી ન હશે, તો જે કે મેં એ તરજુમાંમાં ખતતી મેહેનત લઇને અસલ લખાણની મૂળ મતલબ સાચવી રાખવાની તજવીજ કીધી છે.

હવે એ લખાણ ખ્રીસ્તી આલમ હજુર ધરવામાં એ વિદ્વાન કીસય યન ધર્મગુઝ દો. મીલ્સે જરથુસ્ત્રી ધર્મને આખી સુધરેલી દુન્યામાં કાંઈ થોડો આશકારા કર્યો નથી. ત્યારે જે વિદ્વાને જરથુસ્ત્રી આલમને પોતાની આભારી બનાવી છે તે વિદ્વાનની એ ટોળા સાથે ઓળખાણ કરાવવાની જરૂર છે, અને તે વિષે એ વિદ્વાનની ઓલાદ કેળવણી અને કામો ને લગતી જે વીગતો મળી આવી છે તે પાછલા ભાગમાં આવી છે.

વળી એ વિદ્વાનના લખાણમાં સમાયેલી મુખ્ય તકરારો જરથુસ્ત્રી ધર્મના સાહિત્યના અબ્યાસીઓ શીવાય બીજાઓને એકેદમ સમજ ન પડે એવી હોવાથી આ ટેકાણે એ લખાણમાં સમાયેલી મુખ્ય દલીલોનો ટુંક સાર આપવાની જરૂર જણાયે છે કે જેથી એ લખાણની ખુબી તથા અગત્યતા જણદીથી માલમ પડી આવશે.

દોઠ મીલ્સ “જરથુસ્ત્ર અને આધ્યત્મ” ના લખાણ ઉપરથી એમ દેખાડવા માંગે છે કે ખ્રીસ્તી ધર્મના મુખ્ય ફરમાનો અને મતો યાહુદી લોકોના ધર્મ તથા લખાણોની મારફતે જરથુસ્ત્રી ધર્મ ઉપરથી લાધેલાં છે, કારણ કે તેના જણાવ્યા પ્રમાણે જ્યારે યાહુદીઓ ધરાની પાદશાહ સાધર સને હાથે કેદ પકડાયા હતા, ત્યારે તે લોકોએ ધરાનીઓમાં પસરેલા ઘણા સંસાર તથા ધર્મ સંબંધી વિચારો પોતામાં દાખલ કીધા હતા, એટલુંજ નહીં પણ સાધરસ પાદશાહે એ લોકો તરફ ઘણી માયા દેખાડી હતી, અને તેમને કેદખાનામાંથી છુટા કરીને તેમને શેહર (જેર્મીલોન) પાછા મોકલાવ્યા હતા, તથા તે શેહરને ‘પાણું બંધાવી અપાવ્યું’ હતું, તેથી ધરાનીઓ અને એ યાહુદી લોકોમાં ઘણો ઘાટો સંબંધ બંધાયો હતો અને ધીમે ધીમે ધરાનીઓના ધર્મ સંબંધી વિચારો અને મતો યાહુદીઓમાં ધરા મહેલથી દાખલ થવા પામ્યા હતાં. હવે એ યાહુદી લોકો વચ્ચે ખ્રીસ્તી ધર્મના સ્થાપનાર ઇસસ કાઠસ્થનો જન્મ થયો હતો અને તેથી તેની અવધાનની કેળવણી તથા આચાર વિચારો યાહુદીઓમાં ચાલતા મતો પ્રમાણેનાં હતા, તથા તે વખતે એ યાહુદી લોકોમાં જરથુસ્ત્રી ધર્મના વિચારો બહોલી રીતે ફેલાયેલા હોવાથી ખ્રીસ્તી ધર્મના મુખ્ય ફરમાનો અને ફતવા

ઓનું મુળ ચાહુદીઓની મારફતે જરથુસ્ત્રી ધર્મ હતો એમ એ દોઠ દેખાડે છે. આ અનુમાનના ટેકામાં દોઠ મોલ્સ નીચે જણાવેલી કેટલીક તવારીખ રૂપી તથા ધર્મ સંબંધી શાહદતો અને સરખામણીઓ ઠાંકી બતાવે છે.

તવારીખ રૂપી શાહદતો આપતાં તે કહે છે કે “ ધરાની પાદશાહ સાધરસે ચાહુદી લોકોને કેદમાંથી છોડાવ્યા હતા, અને તેમને તેમનું શહેર જે ભાંગીને ભુકો થઈ ગયું હતું તે પાછું બંધાવી આપ્યું હતું. ને હેમીયાની ચોપડીમાં એક ધરાની પાદશાહ સાથે ઘણી મુલાકાતનું બ્યાન આપણને મળે છે. પાછલા વખતનો ઇસાયા એવી એક મુલાકાતનો ઘણો રંગીન હેવાલ આપી ગયો છે. બાઈબલના પ્રકરણો એક પછી એક તેમના (ધરાનીઓના) રાજ્યો વખતે લખાયેલાં મળે છે. વળી મેજધ ધર્મગુરુઓ જેઓ સાધરસનો ધર્મ પાળતા હતા તેઓ પાછલા વખતમાં મેરીના છોકરા (ક્રાઇસ્ટ) ને માન આપવા આવ્યા હતા, અને ક્રોસની ઉપર ફાંસી જતી વખતે ક્રાઇસ્ટ જે છેલ્લા બોલો બોલ્યા હતા તેમાંનો એક બોલ ધરાની બાપનો હતો. ”.....

“ ત્યારે જે કોઈ પણ ધર્મ પુસ્તક આપણું (ખ્રીસ્ટીઓનું) ધ્યાન ખેંચાતો દાવો કરતું હોય તો તે મહાત્મા માઝદયસ્ની (સાધરસ) નું ધર્મ શાસ્ત્ર છે કે જેણે બોદાની મેહેરબાનીથી ચાહુદી લોકોની આખી પાછલા વખતની તવારીખ મુકરર કરી હતી. કારણ કે જે તે માઝદયસ્ની સાધરસ ચાહુદીઓને પોતાને વતન પાછા લાવ્યો ન હતો તો પાછલા વખતના પેગમ્બરો જે સસત્રમાં બોલ્યા ન હતા, જસસ (ક્રાઇસ્ટ) બેથલેમમાં જન્મ્યો ન હતો અને તેણે તે મુલકમાં પોતાનો ધર્મ શીખવ્યો ન હતો. વળી તે મોટા છુટકારો કરનાર (સાધરસ) અને તેના વારસોની મોટાઈ અને લાગવગ તે શહેરમાં એટલાં બધા ફેલાઈ રહેલાં હતાં કે ચાહુદીઓના પાછા ફરવા પછી ઘણો લાંબો વખત સુધી ધર્મ સંબંધી બાઈબલ પર લોકલોપોગી લખાણો કરનારાઓ તે શહેરને ઘણી બાઈબલમાં એક ધરાની શહેર તરીકે ગણતા હતા. ”

એવી રીતનો ધરાનીઓ અને ચાહુદીઓ વચ્ચે તવારીખ રૂપી સંબંધ દેખાડીને એ વિદાન લખનાર એ બંને ટોળાના ધર્મ સંબંધી વિચારોમાં મળતું એકસરખાપણું દેખાડવાને નીચલી દલીલો અને સરખામણીઓ રજૂ કરે છે.

(૧) બંધીખાનેથી પાછા ફર્યા પછીનો ચાહુદી લોકોનો જે ટોલો જરથુસ્ત્રી ફતવાઓને પસંદ કરતો ગયો અને તે પ્રમાણે આ

લવા લાગ્યો તે ટાળાને જુના વિચારને વળગી રહેનારાઓએ “ફેરીસી,” “ફારસી,” પાછલા વખતમાં “પારસી” એવું નામ આપ્યું અને પોતે “સેફુસી” ને નામે ઓલખાવા લાગ્યા. હવે આ ફેરીસી ટાળાંવાલાઓએજ ક્રાઈસ્ટના મહાજનને પોતે માનતા વિચારોને અનુસરતો હોવાથી, કયુલ રાખ્યો હતો.

- (૨) અવસ્તામાં જણાવેલા અહુરમઝદ અને તેના હમશરીકો અમ શાસ્ત્રો વિષેનું જ્ઞાન અને વિચાર યાહુદીઓને તેમના કેદખાના વખતે ખબર પડેલા હોવા જોઈએ; કારણ કે જે સાધરસના (જરથુસ્ત્રી) ધર્મગુરુઓએ ઇઝરા (યાહુદીઓ) ના ધર્મગુરુઓ સાથે વાદવિવાદ કરી હોય તો તેની અસર “નોકસ્ટીકો” (ખ્રીસ્ટી શીલસુફો) ના ટોલા ઉપર તેમજ ક્રાઈસ્ટની અગાઉ અને પછીના ધર્મ ઉપર થયેલી હોવી જોઈએ, કારણ કે તોબીતની ચોપડીમાં સાત મીનોઓ વિષે ઇસારો આવેલો છે, કે જે ચોપડીમાં વળી અવસ્તામાં જણાવેલા એક દેવનું નામ પણ મળી આવે છે. તેમજ વલી ઝકેરીયા નામની કેતાબમાં ઇશ્વરની સાત આંખો (છે) જે આખી દુન્યામાં આમથી તેમ ફર્યા કરે છે, એવો ઇસારો મલે છે અને વળી રેવી લેશનનાં પુસ્તક પાંચમાના ૬૦ ૬ થામાં એક મેંદાના સાત શીંગડાં અને સાત આંખો વિષે જણાવેલું છે જે ઉપરથી આ દુન્યાના સાતમીનોઓની મીસાળ આપેલી લાગે છે.
- (૩) અવસ્તામાં જણાવેલા અહુરમઝદના ગુણો અને કામો બાઈબલમાં જણાવેલા ખોદાના ગુણો અને કામોને લગભગ મળતાં છે.
- (૪) અવસ્તાની માફક બાઈબલમાં પણ શેતાનને સાંપની મીસાલ આપવામાં આવી છે. વળી જેમ વંદીદાદમાં જણાવ્યા પ્રમાણે અંગ્રમીનો અહુરમઝદની દરેક સારી પેદાયસની સાંમે અકેકો હરીફ ઉભો કરે છે પણ અંતે તેની હાર થાય છે અને તે ખુરી પેદાયસને દુર કરવામાં આવે છે, તેમ જીનસીસમાં (બાઈબલની એક ચોપડી) જણાવ્યા પ્રમાણે સાંપની લાલચથી આદમ અને હવ ફસે છે અને તેમને ઇંડનની (બેહેસ્તાની) વાડીમાંથી હાંકી કાઢવામાં આવે છે.

(૫) અવસ્તામાં જેમ ગુસ્સાના દેવને 'એશમ' દેવનું નામ આપવામાં આવ્યું છે તેમ તોબીત (યાહુદીઓનું એક ધર્મ પુસ્તક) ની કેતાબમાં એ દેવનું નામ આસ્મોદયુસ (Asmodeus) કરીને મળી આવે છે.

(૬) જેમ અવસ્તા પ્રમાણે મીનો આત્માઓ આ દુન્યામાં શરીર ખારણુ કરીને પાપમાં ફસે છે તેમ બાઇબલમાં પણ મનુષ્ય જાતની પડતી (fall of man) ની ખીના આવેલી છે.

(૭) જેમ અવસ્તામાં જણાવ્યું છે કે જરથુસ્ત્રના યુનમાંથી ત્રણ કુમારીકાઓને કાંસુ સરોવરમાં નહાવા જતાં હમેલ રહેશે અને તેમને પેટે ત્રણ પેગમબરો જન્મ લેશે, તેમ બાઇબલમાં પણ એક કુમારીકા મેરીને પેટે કરાઇસ્ટનો જન્મ થયો હતો એવી ખીના જણાવેલી છે. આ વિચાર અવસ્તા જમાનામાં પુરતી રીતે જાહેર હોવાથીજ કરાઇસ્ટના જન્મ વખતે માઝદયસ્ત્રી મેન્ઝ ધર્મગુરુઓ એક કુમારીકાને પેટે અવતરેલા કાઇસ્ટની વાતો સાંભળીને તેને નમન કરવા મથા હશે, એમ દોઝ મીક્સ ધારે છે.

(૮) વંદીદાદમાં જણાવ્યા પ્રમાણે જરથુસ્ત્રને અંગ્રમીનો તથા દેવો તરફથી જે લાલચો દેખાડવામાં આવી હતી અને જે હેરાન ગતી પુગી હતી તેવીજ રીતની લાલચો અને હેરાનગતીમાંથી કરાઇસ્ટને પણ પસાર થવું પડ્યું હતું એમ બાઇબલપરથી જણાય છે.

જરથુસ્ત્રી ધર્મના અને કાઇસ્ટની અગાઉના તથા કાઇસ્ટની પછીના ધર્મના મતોમાં ઉપલી સરખામણીઓ દેખાડ્યા ઉપરાંત દોઝ મીક્સ બવિષ્યની જાહેગી, કરણીના કાયદા અને રસ્તાખેજ વિષેના વિચારો યાહુદીઓએ જરથુસ્ત્રીઓ ઉપરથી અને તેમના પરથી ખ્રીસ્તીઓએ લીધા હતા એમ સાબેત કરે છે. પોતાના આ વિચારના ટેકામાં તે જણાવે છે કે ખુદ કાઇસ્ટના વખતમાં પણ ધણા ધર્મ ચુસ્ત યાહુદીઓ બવિષ્યની જાહેગીના મત વિષે ધણા શકમંદ હતા, એટલુંજ નહીં પણ 'સેફ્સી' ના નામથી ઓલખાતો યાહુદી લોકોનો એક ટોળો ફરેસ્તાઓ, આત્મા, કે રસ્તાખેજ પણ માનતો ન હતો, તે છતાં તે ટોળો સંસાર મંડળમાં માન ભોગવતો હતો અને લાગવમ ધરાવતો હતો. વળી જ્યારે કાઇસ્ટની વખતમાં પણ આત્માના અમર્મપણા કે રસ્તાખેજ વિષેના મતો,

હોમો વખત થયો જણાયેલાં હોવા છતાં, યાહુદીઓમાં પુરતાં ફેલાયેલાં નહતા ત્યારે તે અગાડિના યાહુદીઓમાં એ વિષેના વિચારો જરથુસ્ત્રીઓના સમાગમ શીવાય ઉત્તમ થયા ન હોય, કારણકે એ યાહુદીઓ પેનતાત્યુ (Pea-
tateuch) કેતાબને માનતા હતા કે જે કેતાબમાં પણ આ મતો વિષે કાંઈ પણ ખુલ્લી રીતે જણાવેલું ન હતું. વળી પાછલા ઇસાયાના વખતની અગાઉ એટલે યાહુદીઓના બંદીખાનેથી છુટી આવ્યા અગાઉ આત્માના અમર્ગપણા વિષેના વિચાર યાહુદીઓમાં મુદ્દલ જણાયેલો ન હતો એમ વિદ્વાનો કબુલ કરે છે, પણ જરથુસ્ત્રી ધર્મ શાસ્ત્રમાં તો હમેશ સુધીની અમર્ગી વિષે જગે જગ કહેલું મળી આવે છે. વળી દો. મીક્સ દેખાડે છે, કે અવસ્તામાં જણાવ્યા પ્રમાણે જેમ દરેક માણસની કરણી તેના રવાનની સામે આવીને ઉભી રહે છે અને તેના કરતુકો પ્રમાણે તેને બેહસ્ત કે દોજખમાં લઈ જાય છે તેમ બાઇબલમાં મેથ્યુવાળાં પ્રકરણ (૩૫. ૩૭) માં પણ એક રવાનની સામે તેની સારી કરણી આવીને ઉભી રહે છે અને તેથી તે રવાન ખુશી અને અજબ થતું હોય એવું લખાણ મળી આવે છે.

વળી અવસ્તામાં જણાવ્યા પ્રમાણે રવાનો બેહસ્તમાં રહ્યા પછી રસ્તા ખેજ ને વખતે પાક થયેલી દુન્યામાં પાછા આવશે અને સોશીયંત જન્મીને દુન્યાને આબાદ કરશે એવા વિચારને મળતો કાંઈ પણ વિચાર યાહુદીઓના કેદ પકડવા આગમનના ધર્મ પુસ્તકોમાં મળતો નથી પણ તેમના કેદમાંથી છુટી આવ્યા પછીના પુસ્તકો, જેવાં કે પાછલા વખતના ઇસાયા અને ડેનીયલની કેતાબોમાં આ મતલબના વીચારો ખુલ્લી રીતે જણાવેલા મળે છે.

આ ઉપલી તવારીખરૂપી તથા ધર્મ સંબંધી દલીલો રજુ કરીને દો. મીક્સ સાબેત કરી આપે છે કે યાહુદીઓના બંધીખાના વખતે જરથુસ્ત્રી ધર્મના ફરમાનો તેઓએ પસંદ કરીને કબુલ કીધાં હતા, અને પાછલથી જ્યારે કાઇસ્ટે પોતાનો ધર્મ ફેલાવવાનું શરૂ કર્યું ત્યારે જરથુસ્ત્રી ધર્મના ફરમાનો પ્રમાણે આળનારો યાહુદીઓનો જેટલો ફેરેસી, ફારસી અથવા ઇરાની તરીકે ઓલખાતો હતો તે મોલાના લોકોએ, કાઇસ્ટના ફતવાએ પોતે માનતા ફરમાનો ને અનુસરતા હોવાથી, તેનો ધર્મ કબુલ રાખ્યો હતો. એવી રીતે યાહુદીઓના ધર્મ સંબંધી ભાગા ટુટા વીચારોને એક સાથે કરવામાં અને મુખ્ય કરીને તેમનામાં આત્માના અમર્ગપણા તથા રસ્તાખેજના મતો પહેલ વહેલાંજ દાખલ કરવામાં જરથુસ્ત્રી ધર્મનો હાથ હતો. અને જ્યારે ખ્રીસ્ટી ધર્મના ફરમાનો યાહુદીઓમાં ચાલતાં તે વખતના વિચારો તથા મતો ઉપરથી ઘણા ખરા લેવાયાં હતા ત્યારે તો ખ્રીસ્ટી ધર્મ

પણ જરથુસ્ત્રી ધર્મ ઉપરથી રચાયેલો હતો એમ કહેવાઈ શકાય. આ રીતનો વિચાર ખ્રીસ્તી ધર્મગુરુઓમાંના કેટલાક કામેલ અને અપક્ષપાત ધર્મગુરુઓ પણ હવે સ્વીકારતા જાય છે અને બાઈબલના લખાણો વિષે નુકતેચીની કરનાર ઓકસફર્ડના દોશાઇન નામના ધર્મગુરુએ તા. ૧૫મી જુલાઈ ૧૮૯૩નાં ધી એકેદેમીમાં એ વિષે ખુલાખોલોમાં જણાવ્યું છે.

હવે આ લખાણ કરવાની દો. મીલ્સની મતલબ કાંઈ પોતાના ખ્રીસ્તી ધર્મને વગોવવાની નથી, પણ જેઓ જરથુસ્ત્રી ધર્મને ખ્રીસ્તી ધર્મ ઉપરથી બનાવી કાઢેલો જણાવે છે અથવા ખ્રીસ્તી ધર્મના લખાણો ઉપરથી તથા ખ્રીસ્તી સનેમાં હાલના હયાત અવસ્તા લખાણો થયેલાં છે એમ કહે છે તેઓને આ લખાણથી જવાબ આપવાની નેમ રાખવામાં આવેલી લાગે છે.

જે કે પુર્ય તરફના સાહીત્યનો અભ્યાસ કરનારા યુરોપીયન વિદ્વાનોનો મોટો ભાગ એક અવાજે કબુલ રાખે છે કે જરથુસ્ત્રી ધર્મના ગાથા અને બીજા અવસ્તા લખાણો ખ્રીસ્તી સનેની ૧૨૦૦થી ૧૫૦૦ વર્ષ આગ મજ લખાયેલાં હોવા જોઈએ, તો પણ મરનાર પ્રોફેસર દારમસ્તેતે જેણે બધે વખત આખા અવસ્તાનો તરજુમો કીધો છે અને ગયે વર્ષે જ ત્રીજી વેળા ફ્રેન્ચ ભાષામાં (Annales du Musée Guimet 1892—93 Tome xxiv) તેનો તરજુમો બહાર પાડ્યો છે, તે વિદ્વાન પોતાના આ ફ્રેન્ચ તરજુમાના દીવાનમાં ગાથા તથા બીજાં અવસ્તા લખાણોને ખ્રીસ્તી સનેની પેહેલી સદીમાં હાલમાં મળી આવતી હાલતમાં લખાયેલાં જણાવે છે. એ વિદ્વાનની આતર્ક હજુ સુધી બીજા યુરોપીયન વિદ્વાનોએ કબુલ રાખી નથી, એટલું જ નહીં પણ ગયા દીસેમ્બર ૧૮૯૩ના “કોન્ટેમ્પોરરી રીવ્યુ” નામના ઇંગ્લેન્ડ ચોપાન્યામાં જાણીતા પ્રોફેસર મેક્સમ્યુલરે એક લખાણ છપાવીને પ્રોફેસર દારમસ્તેતની આ તર્ક ને ખોટી પાડી છે. તેણે દેખાડી આપ્યું છે કે જાન સનાસીના અભ્યાસીઓ અવસ્તા લખાણોનો જે સને માને છે, તેને ફેરવવા કે તેથી પાછલા વખત ઉપર એ લખાણો હયાતીમાં આવ્યા હતાં એમ કબુલ કરવાને પ્રોફેસર દારમસ્તેતે રજુ કીધેલી દલીલો કાંઈ મજબુત અને પુરતી નથી. પ્રોફેસર મેક્સમ્યુલર ઉપરાંત અવસ્તાના બીજા યુરોપીયન અભ્યાસી વિદ્વાનો પણ અવસ્તા લખાણોને ઓછામાં ઓછા ક્રિસ્ટની ૧૨૦૦ વર્ષ અગાઉ મુકે છે. વળી દો. મીલ્સ જેવા કામેલ વિદ્વાનોની મહેનતથી ખુલ્લી રીતે જણાય છે કે જરથુસ્ત્રી ધર્મના દરમાનો અને લખાણો ખ્રીસ્તી સનેની ઘણાં લાંબા વખત અગાઉ દુન્યામાં જાહેર થયેલાં અને લખાયેલાં હતાં.

સેવટમાં આ તરણુમો કરવા દેવા માટે દો. મીક્સ તથા “નાઇન
 ટીન્થ સેનચુરી”નાં અધિપતિનો તેમજ એ તરણુમો તપાસનારા મહસ્થાનો
 દીભોજનનથી હું ઉપકાર માનું છું. વળી એ તરણુમો છપાવીને જરથુસ્ત્રી
 આશ્રમ હજુર ધરવામાં મને મદદ કરવાને માટે નામદાર સર જમશેદજી
 જીજીભાઈ ટ્રાન્સલેશન ફંડના માનવંત ત્રસ્તી સાહેબનો પણ આ ઠેકાંણે
 ઉપકાર માનું છું, તેમજ એ ફંડના સેક્રેટરી એરવંદ જીવનજી જમશેદજી
 મોદી બી. એ. નો પણ હું યોડો આભારી થયો નથી.

ધનજીભાઈ નવરોજી કુરલેવાલા

મુંબઈ તા. ૧૬મી નવેમ્બર ૧૮૯૪

રેવરન્ડ ડોક્ટર લોરેન્સ. એચ. મીક્સ

ની જીંદગીના કુંક હેવાલ.

ઇસવી સન ૧૮૩૭ની તા. ૧૧મી ફેબ્રુઆરીને દીને યુનાઇટેડ સ્ટેટ સના ન્યુયોર્ક શહેરમાં ડોક્ટર મીક્સનો જન્મ થયો હતો. આસરે બસો વર્ષ આગમજ તેનું કુંડુંબ જરમન હતું અને ડોક્ટર મીક્સનો જે વડવો પહેલ વહેલાં જરમની છોડીને અમેરીકામાં આવી વસ્યો હતો તેનું નામ “વોનમુલ્લર” હતું. એ વડવો એક મહત્ત્વ આદમી હતો અને ઇસવી સન ૧૬૯૨માં તે જરમનીથી ધર્મ સંબંધી છુટાપણુ ભોગવવાને માટે અમેરીકામાં આવી વસ્યો હતો. અમેરીકામાં આવી રહ્યા પછી તેના નામ માંથી “વોન” શબ્દ છુટી દેવાયો હતો અને “મુલ્લર” શબ્દ “મીક્સ”માં બદલાઇ ગયો હતો. ડોક્ટર મીક્સનો આ વડવો યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં ન્યુ ઇંગ્લંડમાં વહેલી કેનકટીકત નદીપર આવેલા વીનડસર શહેરમાં ઇંગ્રેજ કુટુંબોમાં જન્મ વસ્યો હતો. ડોક્ટર મીક્સની મા એક ધણી પુરાણા “કેન” નામના આઇરીશ કુટુંબ તરફથી ઉતરી આવેલી હતી અને તેણીનો પણ જે એક વડવો અમેરીકામાં આવી વસ્યો હતો તે આયર્લેન્ડમાં “ઓનીલ”ના નામથી પ્રખ્યાત થયેલા કુટુંબના એક સરદારની ઓલાદનો હતો. એટ પ્રીતનથી સંસ્થાનોને જુદાં પાડવાની લડાઇની વખતે તેણીના આ વડવા મી. જોન કેને ત્રીજા જ્યોરજ રાજની તરફેણ કરી હતી. ઓક્સફર્ડની પાઠશાળાઓમાં વપડાતી લેટીન ડિક્શનરીના કર્તા ડૉ. એન્ડ્રુસ ડૉ. મીક્સના બાપ તરફના એક સગા થતા હતા.

ડૉ. મીક્સ તા. ૩૧મી ઓક્ટોબર ૧૮૬૬માં ૨૯ મે વર્ષે યુનાઇટેડ સ્ટેટસના વરજનીયા શહેરમાં વસતા મી. રોબર્ટ પેન્જ સ્વાનની પુત્રી મીસ મર્યા ઓવેન સ્વાનની સાથે પરણ્યા હતા અને તેમને ઘેર હાલમાં ત્રણ છોકરા અને એક છોકરી જન્મેલાં છે.

ડૉ. મીક્સ ઇ. સ. ૧૮૫૩માં સોળ વર્ષની ઉમરે ન્યુ યોર્ક શહેરની પાઠશાળામાં દાખલ થયા હતા અને ૧૮૫૭માં ગ્રેજ્યુએટ થઇને બહાર પડ્યા હતા. ત્યાર પછી તેમણે ધર્મ સંબંધી પુસ્તક લેખવણી સંપાદન કરવાને માટે વરજનીયા રેસમાં આવેલાં એમેક્સ-પ્રિયા શહેરની ધર્મ સં

બંધી મદ્રેસામાં ગયા હતા અને ત્યાંથી ૧૮૬૦માં પોતાને વતન પાછા ફર્યા હતા. અહીંયા તેમને ન્યુ યોર્ક સ્ટેટના બ્રુક્લીન શહેરના સેન્ટ એનના દેવળના મદદનીસ ધર્મગુરૂ તરીકે અને ત્યાર પછી વડા ધર્મગુરૂ તરીકેની જગ્યા મળી હતી. આ ઓધો યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં ઘણો મોભાવાળો ગણાયે છે અને “નર્થ ઓફ ઇંગ્લંડ”ના વડાના જેટલું જ માન અને લાગ વગ એ ઓધા પર મળે છે. સેન્ટ એનના દેવળમાં છ વર્ષ રહ્યા પછી દો. મીલ્સની બદલી કેનકટીક્ટ સ્ટેટના રાજધાણી હાર્ટફર્ડ શહેરમાં આવેલાં સેન્ટ જોન ના દેવળમાં થઇ હતી, કે જે જગ્યા ઉપર યુનાઇટેડ સ્ટેટસના હાલના આ લખનીના ધર્મગુરૂ હતા. આ જગ્યામાં ૧૮૭૨ સુધી રહોને દો. મીલ્સ પોતાને મન પસંદ અભ્યાસમાં રોકાવાની મતલબથી યુરોપ આવ્યા હતા, અને પોતાની પાસે પોતાના ગુજરાના સાંઘણો હોવાથી પોતે ધર્મની ફીલ સુંફી અને ભાષાશાસ્ત્રના અભ્યાસ પાછલ મંડ્યા હતા. અહીંયા કેટલીક વખતે “અમેરીકન એપીસ્ટોપલ”દેવળના ધર્મગુરૂ તરીકે એવણે ધંધો પણ ચલાવ્યો હતો અને ૧૮૭૪થી ચાર વર્ષની મુદત સુધી ઇટલીમાં આવેલાં ફ્લોરેન્સ શહેરના “અમેરીકન એપીસ્ટોપલ દેવળના જોડીયા વડા ધર્મગુરૂ તરીકેનો ઓધો ભોગવ્યો હતો.”

દો. મીલ્સે પહેલાં જરમન તથા “નોર્ટીક”ફીલસુફીઓનો અભ્યાસ કર્યો અને પછી મુખ્ય કરીને પેલા મહાન જરમન ફીલસુફ કેન્ટની ફીલસુ ફીનો અભ્યાસ ચલાવ્યો : અને તેવણ પાસે હાલમાં તે જરમન ફીલસુફ તર ફથી બહાર પડેલી “કેન્ટસ ક્રીટીક ઓફ પ્યુર રીઝન”વાળી ચોપડીની તેના હાથનો લખેલી એક નકલ છે. ઇસવી સન ૧૮૭૬માં દો. મીલ્સે કેન્ટની ફીલસુફી ઉપરથી અવસ્તામાં મળી આવતા દ્વિત્યપણાના (dualism) ના મતને સમજવાની નેમથી અવસ્તાની ફીલસુફીનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો, કરણકે જરમન ફીલસુફ ફીકટે (Fichte) અને હીગેલ (Hegel) ની ફીલ સુફીઓનો પાયો અવસ્તા ઉપરથી લીધેલાં દ્વિત્યપણાના મત ઉપરથી રચાયેલો છે એમ માનવામાં આવે છે. ઈ. સ. ૧૮૮૧ની આગમજ તો તેવણે “ગાથા”ની એક પહેલી આવૃત્તી પ્રુફશીતમાં તૈયાર કરી હતી. આ પુસ્તકની પ્રેફેસર રોથે (તે વખતના પહેલી પંક્તીના એક સંસ્કૃત વિદ્વાન) તેવણ પાસે માગણી કીવી હતી. દો. મીલ્સે આ અધુરી હાલ તનું પુસ્તક તે મહાન પુરૂષને આપ્યું હતું, કે જેણે ઇ. સ. ૧૮૮૪માં એ પુસ્તકના બીજા ભાગો છપાવે તો “ધણું સાર અને જરૂરનું” હતું, એમ દો. મીલ્સને લખી જણાવ્યું હતું. તેમજ વળી પ્રો. ગેલ્લરે પણ

તે પુસ્તકની માંગણી કરી હતી અને તે જોયા પછી લખી જણાવ્યું હતું કે “તમારાં પુસ્તક માટે ઘણો ઉપકાર માનુષ્ય અને એ પુસ્તકથી મને તેમજ ગાથાના બીજા અભ્યાસીઓને ઘણો લાભ થવાની આશા રાખુ છું.” ઈ. સ. ૧૮૮૪માં પ્રોફેસર મેક્ષમ્યુલરવાળી સેક્રેડ બુક્સ ઓફ ધી ઇસ્ટની ચોપડીઓની માળાને માટે યસ્ન, વીસ્પરદ, આફ્રીગાન, અને ગાહનો તરજુમો કરવાને પ્રો. દારમસ્તેતે દો. મીલ્સને આગ્રહ કર્યો હતો હતો. ગાથા વિષે બોલતાં પ્રો. દારમસ્તેતે લખ્યું છે કે ગાથાના ગુચવણુ બધા લખાણથી હું “હારી ખાઉ છું.” આ ગાથા, યસ્ન ૪૦ નો તરજુમો દો. મીલ્સે ઇ. સ. ૧૮૮૭માં પ્રગટ કર્યો હતો, અને Berlin Literaturblate માં તેની વાખ વાખી ભરેલી તપાસ લેવામાં આવી હતી, તથા “ન્યુ યોર્ક નેશન” પત્રમાં લખતાં પ્રો. દારમસ્તેતે જણાવ્યું હતું કે “આ તરજુમાની કીમત સઘલા ખાસ અભ્યાસીઓ પીછાણે છે અને તેમાંથી તેઓ બહોલી રીતે ફકરાઓ ટાંકે છે.” વળી પ્રોફેસર મેક્ષમ્યુલરે ખાત્રી આપતાં લખ્યું છે કે “એ તરજુમાની સારી વખાણ થયેલી છે.” ઇ. સ. ૧૮૯૦—૯૧માં દો. મીલ્સને “એમબરસીસ એનસાઇક્લોપીડીયા”ની નવી આવૃત્તીમાં જંદ તથા જંદ અવસ્તા ઉપર લખાણ કરવાની માંગણી થઈ હતી, અને ચોકસ સફાઈ તે માટે ખાસ રાખવામાં આવ્યા હતાં. ઇ. સ. ૧૮૯૩માં ૪૨ વાલા હસ્ત લેખોના જુમખાનો દીખાયો દો. મીલ્સે છપાવ્યો હતો, અને તેમાના જંદ લખાણોનો તરજુમો “સેક્રેડ બુક્સ ઓફ ધી ઇસ્ટ”વાળી માળાના ૩૧માં વાલમમાં તેવણે કર્યો છે. તથા એ જુમખામાંના ઘણા અગત્યના જંદ અને પહેલવી લખાણોને દો. મીલ્સે પોતાના ગાથાના છેલ્લાં પુસ્તકમાં એકઠા કર્યાં છે, ઉકળાવ્યાં છે, અને તેમનો તરજુમો આપ્યો છે. વળી ઇ. સ. ૧૮૯૩માં દો. મીલ્સે ગાથાના એક પ્રકરણનો સંસ્કૃત ભાષામાં કીધેલો તરજુમો પ્રો. આર. વોન રોથવાળા Testschrift માં છપાવ્યો હતો, કે જેમાં એવું લખાણ આવવાનું વિદ્વાનોમાં ઘણું માન ભરેલું ગણાયે છે. ઇ. સ. ૧૮૯૪ના જાનેવારી માસમાં દો. મીલ્સે નાઇનતીન્થ સેનચુરી નામના માસીકમાં “જરથુસ્ત્ર અને બાઇબલ” એવા મથાલા હેઠલ એક લખાણ છપાવ્યું હતું અને એજ વર્ષના મે માસમાં એ વિદ્વાનનું “જરથુસ્ત્રના પાંચ ગાથા”નું કીમતી પુસ્તક સંપૂર્ણ હાલતમાં બહાર પડ્યું હતું. એ ગ્રંથ વિષે વિદ્વાનો એ નીચે પ્રમાણે મતો આપ્યાં છે. જ્યારે એ ગ્રંથનો બેત્રતીયાકસ ભાગ બહાર પડ્યો હતો ત્યારે પ્રો. યુસ્તીએ તા. ૧૩મી મે ૧૮૯૩ના Göttingische Gelehrte

Anzeigen માં લખ્યું હતું કે “ગાથા વિષેની આપણી સમજણ આ ગ્રંથથી અતી ધણી વધી છે”.....“ધણી જુદી રીતની અભયેબ મેવી મહેન તનુ તે એક પરીણામ છે.” અને તા. ૧૮મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૩ના પેરી મના રીવ્યુ કીટીકમા પ્રેફેસર દારમસતેતે એ ગ્રંથ વિષે લખ્યું હતું કે એ ગ્રંથ રચવામાં “મીલ્સને અતી ધણી મહેનત”લેવી પડી હતી તથા એ ગ્રંથ વગર “અભ્યાસીઓને આલેજ નહીં.”તેમજ વળી તા. ૨૦મી જુન ૧૮૯૪માં ન્યુ યોર્ક નેશન પત્રે આ ગ્રંથની તપાસ વેળા લખ્યું હતું કે “હવે પહેલવીનો આભ્યાસ નહી કરવાને વિદ્વાનોને કાંઈ બહાણું રેહેશે નહીં.” અને લાઇટ ઓફ એશીયાના કર્તા સર એડવીન આરનોલ્ડે ધી લંડન તેલીગ્રાફ પત્રમાં એ ગ્રંથ વિષે લખતાં જણાવ્યું છે કે “બહોલી વિદ્વાતા તથા પુરાતન બાબદોથી એ ગ્રંથ ભરપુર છે”.....આ કીમતી અને વિદ્વાતા બર્થ પુસ્તક ઓક્સફર્ડ યુનીવરસીટીને ખાન આપે એવું છે”“જરથુસ્ત્રી ધર્મની બાબદો ઉપર લખાણ કરનારાઓમાં એનો ગ્રંથ કર્તા પહેલો મુકાયે એમ સામેત થાય છે.” દો. મીલ્સ હાલમાં ગાથાનો એક ટુંક શબ્દ કોશ તૈયાર કરે છે અને જો બનશે તો તેમાં આ બી અવસ્તાના શબ્દોનો પણ સમાવેશ કરશે. વળી એવણુ આગળ કહેલા પ્રો. આર. વેન રોથવાળા Testschriфт માં છપાવેલા ગાથાના સંસકૃત તરજુમાની ઢપે ગાથાના બીજા પ્રકરણોનો સસકૃત તરજુમો પુરો કરવા માં રોકાયેલા છે, અને એ તરજુમાને તેવણુ છપાવી પ્રગટ કરવાના છે.

જરથુસ્ત્ર અને બાઈબલ.

ઈ. સ. ૧૮૬૪ના જાનેવારી મહીનાના 'નાઈનટી-થ સેનચુરી' નામના એક ઈંગ્લેશ માસીકમાં
 ફેબ્રુ-૩ દા. સોરે-સ. એચ. મીલસની કલમથી લખાયેલી એક આરટીકલનો એ વીધવાનથી
 તથા એ માસીકના અધીપતીની ખાસ પરવાનગીથી ફરેસો ગુજરાતી તરજુમો.)

જેંદ અવસ્તા ઉપર ભાવ રાખનારા પણ તેને ઉપર ટપકેથી પાંચી
 જનારાઓ આ બાબદ પર ધ્યાન આપતા નથી કે એ અસલી વખ
 તના લેખોમાં આપણને ઘણા જુદા જુદા જમાનાનાં લખાણો મળે
 છે, અને વળી બીજા બાબદોમાં ખારીક જુસ્તેજુદ કરવાની શક્તિ
 ધરાવનારા વીધવાનો પણ કેટલીક વખત એવીજ ભુલ કરતા આવ્યા છે,
 અને એવી જાતનાં બીજાં લખાણોની માફક અવસ્તા લખાણોનું ચોક્કસ
 લક્ષણ તેઓ ધ્યાનમાં રાખતા નથી, કારણકે કેટલીક વખત એ
 લખાણોને દરેક પાને જ બાબદો આવેલી છે તે બાબદો લગભગ
 અથવા તદન જુદી જુદી તરફથી લઈને ગોઠવેલા ફકરાઓની બનેલી
 હોય છે અને તેમના લખનારાઓના જમાનામાં સેંકડો વર્ષોનો તફાવત
 રહેલો છે તે સમજ્યા અથવા જાણ્યા વગર તેઓ ઘણીક વખત અવસ્તા
 લખાણોનાં પાનાં ઉઠાવી જાય છે. તેથી કરીને પાછલા જમાનાના પણ
 તે છતાં અસલ અવસ્તામાં તેમને જણાતી કેટલીક ખામીઓ જણેકે
 ખુદ જરથુસ્ત્રના લખાણો સાથે મુખ્ય સંબંધ રાખતી હોય એમ ખતાવી
 આપવામાં તેઓ મજાહ લે એ બનવા જોગ છે.

પણ આગલા અવસ્તાના લખનાર અથવા લખનારાઓને પાછલી
 સદીઓનાં વહેમો સાથે કાંઈ પણ અતલગનો કે ચોક્કસ સંબંધ હોતો
 નહીં; અને પાછલા અવસ્તામાં સચવાઈ રહેલી કેટલીક વીચીત્ર કહાણીઓ
 અને નજવી ક્રીયાઓથી ઉત્પન્ન થતા ગેરફાયદાઓની આપણે ઘણી સહ

૧ સાસાનીયન પાદશાહાતના વખતમાં પાછા સજીવન કીધેલા જરથુસ્ત્રી મહુબબને અવસ્તા
 તરીકે કહેવાયું અથવા લખવાયું સાધારણ યદ્ય મયું છે, તો બેકે પ્રીસ્ટી પહુરેજાર મરદાની
 જંદગીનાં લખાણો અને "યુતેસતમેટ"ના લખાણોમાં જોઈને ફરક છે તેટલોજ ફરક આગલા
 તેમજ પાછલા અવસ્તા અને એ સજીવન કીધેલા મહુબબમાં છે.

રાગાત કરીએ છીએ. અસલી ધર્મના આ જલવાઈ રહેલાં લખાણોમાં સમાયેલા ઉમદા મુળતત્વોની કીમત આ કાહાણીએ અને ક્રીયાઓથી કેવી રીતે ઓછી થઈ શકે ?

એવી દમ વગરની બાબદો વાંચ્યાથી આપણને એક ઉત્પન્ન થાયછે ખરો, પણ હાલના ધણાખરા ધર્મોમાં એવીજ નીરપયોગી બાબદો જોવામાં આવે છે. વળી જંદ અવસ્તાના પાછલા જમાનાના કેટલાક ફકરાઓમાં કોહોવાટના દેવ (કુજે નસુસ) સાથની લડાઈનું જે ખ્યાન આપવામાં આવ્યું છે, અને જે આપણામાંના કેટલાકોને ધણુંજ હસ્ત સરીખુ લાગતું હશે, તે ખરેખર એક નીરપયોગી બાબદ તરીકે કદાચજ લેખી શકાય, કારણકે તેમાં સુખ શાંતીનો એક એવો નીચમ દેખાડવામાં આવ્યો છે કે જે નીચમને રદ કરવા કરતાં ખાલવામાં આપણને લાભ છે.^૧ નીચલી સરખામણી દેખાડવામાં, ટુંકુ કરવાની મતલબથી, ધણુંકરીને હું અસલ પણ પાછલા વખતનાર અવસ્તામાંથી બાબદો લઈશ અને અસલી બાબ

૧ કોહોવાટને કુર કરવાના હાલમાં જણાયેલા સાધનની-disinfection-તેમને આપણી આગમજ ખબર પડેલી હતી અને તેથી તેઓએ તત્વજ્ઞાનની એક ધણીજ વહેવાર ઉપયોગી શોધનો લાભ લેવાની પહેલ કાઢી હતી.

૨ ગાથા, જે જરથુસ્ત્રે અથવા તેના નજદીકના ગોટીયાઓએ કે તેના ચેલાઓએ રચેલા અસલ ભજનો છે, તેને ખુદ અવસ્તા તરીકે ગણવામાં આવે છે. તેઓ બાકીનાં અવસ્તા લખાણોથી ઘણા જુદા છે અને જરથુસ્ત્રી તરીકે માનવામાં આવતાં કેટલાંક બીજાં લખાણો સાથે તો તેમને કાંઈ સંબંધ દેખાતો નથી. આ ગાથાનો મેં “સેક્રેડ બુક્સ ઓવ ધી હસત”ની માળાના ૩૧માં વાદમવાળાં પુસ્તકમાં ઘણો સંભાળથી તરજુમો કર્યો છે અને તેમના જંદ, પહેલવી સંસ્કૃત તથા ફારસી લખાણોને મેં છાપી પ્રગટ કર્યાં છે અને પેહેલી ત્રણ ભાષાનાં લખાણોનો મેં મારી “સટડી ઓવ ધી ગાથા”ની ચોપડીમાં, સરેહ સાથે તરજુમો આપ્યો છે, કે જે પુસ્તકના ૬૫૦ સદામાંથી ૪૧૦) સદા બહાર પડી ચુકા છે અને તે લાઇપઝીકવાળા એફ. એ. ઓકોસ પાસેથી મળી શકશે. ગાથાનો જમાનો હાલ તરતતો ખ્રીસ્ટી સનેની ૧૦૦૦થી ૧૫૦૦ વર્ષો આગમજ ધારવામાં આવે છે, પણ જે એ ગાથા લખાણો મીથ્ર, હોમ (સોમ), સુર્ય તથા ચંદ્રની શેતાયશના જમાના આગમજ લખાયાં હોય, કે જે શેતાયશ વીધે એ લખાણોમાં કાંઈ જણાવેલું નથી, તો પછી એ લખાણોના ઉપર કહેલા જમાના કરતાં તેઓ ધણીક સદી અગાઉના હોવા જોઈએ. અવસ્તા લખાણોના બાકીના ભાગે ઘણા જુદા જુદા વખતમાં એટલે ખ્રીસ્ટી. સનેની ૬૦૦થી ૩૦૦ વર્ષો આગમજમાં લખાયેલાં લાગે છે, તે ઉપરાંત દરેક અસલીજમાનાનાં બીજા પુસ્તકો મીસાળ, અવસ્તામાં પણ અતી ઘણા પાછલા વખતનાં લખાણો અહીં તહીં ઘુસી ગયેલાં છે.

દોને એકઠી કરનારાઓને અમુલ્ય થઇ પડે એવી હસવા જેવી બીનાઓને હું ઘણીખરી પડતી મેળીશ. આ લખાણ કરવામાં જે નેમ મેં રાખી છે તે એ છે કે આપણા કેટલીક ધર્મના કેટલાંક ઘણાજ અગત્યનાં ફરમાનો પહેલાં જરૂરથીઓને અને તેમના લખાણોની મારફતે યાહુદીઓને અને ત્યાર પછી આપણને (ખ્રીસ્તીઓને) જાહેર કરવાની ઇશ્વરની મરજી થઈ હતી, એ લાંબો વખત થયો શકમંદ રહેલી પણ હવે ખેશક રીતે મનાતી બીના તરફ સર્વનું ધ્યાન ખેંચવું.

જોકે મારી સૌથી પહેલી નેમ એ છે, તોપણ ખ્રીસ્તીઓ કે યાહુદીઓમાંજ પહેલ વહેલાં ઉત્પન્ન થયેલાં સઘલા ધર્મ સંબંધી મતોશીવાય બીજાં મતો પાદરી મંડલથી ખોદાઈ બસારતના તરીકે મનાયે નહીં એવો જે અક્કલથી ઉલટો અને નુકસાનકારક ખ્યાળ ખ્રીસ્તી આલમનાં મન ઉપર બેસી ગયો છે, તે ઉખેડી નાખવાની મારી તેટલીજ ઇતેજારી ભરેલી બીજી નેમ છે.

આપણા (ખ્રીસ્તીઓનાં) મુખ્ય મતો અને ઇસરાયેલ લોકોના સંબંધમાં આવેલી બીજી પ્રજાઓમાં એને મળતા ધર્મ સંબંધી વીચારોમાં કાંઈ પણ સંબંધ હોઈ શકેજ નહીં, એવાં જુલ ભરેલા ઘણા વીચારો સારી નીષ્ટાવાળા પણ ટુક ભંડોલીયા ખ્રીસ્તી ધર્મગુરુઓ પોતાના ઉપદેશોમાં આપતા આવે છે; પણ એવા ઉત્સાહવાલા કાયા ધર્મ શીક્ષકો પહેલી કેશિશમાં પોતાના ખરા દીલથી એ વીચાર શીવાય બીજો વીચાર કમુલ નહીં રાખવાનું ઝનુન દેખાડે તો તે માફ થઈ શકે એમ છે, પણ વધારે પાકટ અનુભવવાલાઓ તરફથી તો આપણે વધારે સારી ચીજોની આશા રાખી શું. ખરેખર એક ધર્મની પહેલી નેમતો, જુલમ અને લુટફાટને દાખી નાખ્યા પછી, ખોટાં ઉપદેશો અને વાતોને દાખી દેવાની હોવી જોઈએ; અને જે બાબદોને તેમાં કુશળ થયલાઓ સાચી તરીકે જાણતા હોય, તે બાબદોને પુરતી તપાસ કરી વગર નાકમુલ રાખવી, એ મને લાગે છે કે, ખ્રીસ્તી ધર્મને નામે એક મોટો ગુનાહ કરવા બરોબર છે, કે જે ગુનાહનો જવાબ ખ્રીસ્તી ધર્મને કોઈ દીવસ આપવો પડશે.

તેટલાજ માટે પાદરી મંડળને સારી માહિતીવાલા તકરાર કરનારાઓની સામે થવામાં મદદ કરવાને તથા ખરી ઇમાનદારીથી જુસ્તેજુદ કરવાની એ મંડળની આગળી રીતને પાછી સજીવન કરવાને માટે પુર્વ તરફના સાંહિત્યમાં કુશળતા ધરાવનારા ખ્રીસ્તી વિધ્વાનો પેતાની જીંદગીના ઘણા વર્ષો થયાં મહેનત કરતા આવ્યા છે; અને જે પ્યારા મહજબે એક વેળા

સધળા માનવંત વિચારો ફેલાવેલા તે મહજબને “ધર્મને નામે થયેલી ઠગાઈ” ના ઘણાજ નીચ એલકાબનો ભોગ થતાં બચાવવાની મારી નેમ કાંઈ એાછી અગત્યની કહેવાય નહીં. હવે ત્યારે ચાહુદીઓ ઉપર થયેલી જરૂરની ધર્મની અસરની બાબદની આપણે કેવી રીતે તપાસ કરીશું ?

હાલનાં લખાણથી જે બતાવી આપવાનું છે તે એ છે કે જુના તથા નવા તેસ્ટમેન્ટમાં નોંધાયેલાં તવારીખરૂપી, ઉપદેશરૂપી અને શીખામણરૂપી વિચારોને ઇશ્વરી બસારતના તરીકે ખરો દીલથી માન્યા છતાં તેમની માનસિક શરૂઆત બીજા ધર્મોમાં થઈ હતી એમ જે ખરી બીનાએથી બની શકે તો હજુરખી ખુદી રીતે સાબેત કરી આપવું; તથા જુના અને નવા તેસ્ટમેન્ટમાં જણાવેલાં ચોક્કસ મતો અને વિચારોના તવારીખરૂપી મુળને તેમની બસારતના સવાલ સાથે કાંઈ પણ ભાગતું વળગતું નથી એમ દખાડવું. વળી એક દાખલા તરીકે, જેમ સેન્ટપાલનાં લખાણ ઉપરથી તેના મનની ચોક્કસ લઢણો ખુલી રીતે જણાઈ આવેછે અને તેણે પોતાની જુવાનીમાં વાંચેલા એક કવીના લખાણોમાંથી ચોક્કસ લખાણોનો ઉપયોગ દે છે તેમ આપણા સાહેબ (જસસ) ના ફટવાએ ઉપરથી પણ તેમના પોતાના મનની વળાણો તથા નાનપણમાં બીજાઓના સંબંધમાં આવવાથી તેવણે જે મતો ખાતરીપુર્વક માન્યા હશે તે, અને તેમની અતીત્ય ઉત્સાહ, ચોક્કસ હદમાં જણાઈ આવે છે અને એથી પણ વધુ, જે કહેવાતું છે તે એ છે કે જે આપણા તારણ કરનારના માનસિક ખાસ વિષે શકમંદ થઈને આપણે નાસ્તિક નહીં કહેવાવા માંગતા હોઈએ તો તેમના માનસિક મતોના મુળજ નહીં પણ તેમનાં ફાંટાઓ પણ આપણે શોધી કાઢ્યા જોઈએ. બ્યારે આપણે તેમના શરીરના વર્તનનો ઘણી સંભાલથી અભ્યાસ કરીએ છીએ ત્યારે તેમનાં મનની વળાણોની કેટલી બધી વધારે હોંસથી આપણે તપાસ કરવી જોઈએ, કારણકે તેમના વિચારોથી અને મુખ્ય કરીને તેમના શરૂઆતના વિચારોથી તેમની અગત્યની તવારીખનો એક ભાગ બન્યો હતો એટલુંજ નહીં પણ તેમની આખી કારકીરદી પણ તે વિચારો ઉપરથીજ નક્કી થઈ હતી. તેથી તેમની પાછલી જીંદગીના ઘણાક બનાવો તેમના વિચારોના મુળ ઉપરથી સમજી શકાશે. જેમકે, દાખલા તરીકે, સેન્ટ મેથ્યુની ગોસ્પેલના ચોથા પ્રકરણમાં જણાવ્યું છે કે તેવણે (કાઇસ્ટ) ઇશ્વરી પેદાયસને ધારતીમાં નાખનાર એક મીનો શકિતની સાથે એક નક્કિ ઝપાઝપીમાં ઉતરવાનો મનસુબો કર્યો હતો. હવે જે બીજા ધર્મોના પેગમબરોને પણ એવી મુશકેલીઓમાંથી

પસાર થવું પડ્યું હોય અને કાંઈ નહીં પળ પોતાના અભિમાનના બળે એ વી મુશકેલીઓ નડવાની ખબર પડી હોય તો તેવણે પણ તેની સામે થવાને ઠેરાવ કીધો હોય એમ નહીં માનવાનું મને કાંઈ કારણ નથી. બ્યારે એમ માનવામાં આવે કે તેમનામાં એવી ઉચ્ચ પ્રકારની મનશક્તિ હતી કે જે નજીવા વેહેમોની બાતેનમાં જોઈ શકે અને મીનોઈ હાલતે પુગવાને માટે ખરા અતંકરણથી તરફડતા જીવેને પીછાની શકે, ત્યારે જો તેવણ સાધારણ માણસોથી ઘણા આગળ વધેલા હોય તો તેવણ ઉપર એથી અસર થયેલી હોવી જોઈએ. એટલા માટે કાંઈ નહીં સમાગમથી જે કાંઈ ચીજ પવીત્ર થઈ હોય તે વિષેની અંતીલી શોધ ખોળ ચલાવવાનું કામ ઘણું પવીત્ર દેખાયે છે અને એ કામમાં ખળળ કરવાને વીચાર ધર્મના રીતે જોતાં ઘણોજ ભુલ ભરેલો લાગે છે.

આપણા પેગમબર સાહેબ જે મતો અને વીચારોમાં મોટા થયા હતા તેમતો અને વીચારોની શોધખોળ ચલાવવાનું મુખ્ય મથક તેમના અને તેમની આગમજના વખતના યાહુદીઓના લખાણો છે. એ લખાણોની ઘણી ખોટાણી અને બારીક તપાસ કરવામાં આવી છે અને તેમનામાંનું જે કાંઈ ઘણી અગત્યનું હતું તે જાહેરમાં લાવવામાં આવ્યું છે.^૨ ઇજીપ્ત તે મજ શ્રીસ અને રોમના ધર્મશાસ્ત્રો પણ તપાસવાં જોઈએ. હીંદુસ્થાનમાંથી બૌદ્ધ ધર્મના પુસ્તકોમાંથી ઘણીક સરખાણીઓ મળી આવતી જણાયે છે, પણ એ બાબદ વીષેનો મોટામાં મોટો સત્તાધારી વીદવાન ખ્રીસ્ટી અને બૌદ્ધ ધર્મશાસ્ત્રોમાં કાંઈ પણ તવારીખરૂપી સંબંધ હોવાનો સંભવ માનવાને શકમંદ છે, અથવા હતો.^૩ હવે અસલી ઇરાની ધર્મશાસ્ત્રો બાકી રહેલાં છે અને તેમની તથા ખ્રીસ્ટી શાસ્ત્રો વચ્ચે તવારીખરૂપી સંબંધ ઘણો નીકટ જણાયે છે અને હું ધારૂં કે બધાઓ તે કબુલ પણ કરે છે. કુરસે (સાધરસ) યાહુદી લોકોને કેદમાંથી છોડવયા અને તેમનું શહેર જે બાંગીને લુકો થયું હતું તે તેમને પાછું બંધાવી આપ્યું હતું. ને હેમયાનાં પુસ્તકમાં આપણને એક ઇરાની પાદશાહ સાથની મુલાકાતોનું બ્યાન આપેલું છે. પાછલા વખતનો ઇસાયા તેમની એક વીષે ઘણો રંગીન હેવાલ લખી ગયો છે. બાઇબલનાં પ્રકરણો એક પછી એક તેમના

૧ જોઓ આપણા તારણ કરનારને ઈશવરી દરજ્જાને માને છે તેઓ તો તરત કબુલ કરશે કે ભુતકાલની તથા ભવીષ્યકાલની સમલી બાબદો, તેવણ ચાહે તે વખતે, જાણી શકતા હતા.

૨ જુઓ દોઠુશન (Dr. Deutsch) તાલમંદ વીષેનું લખાણ (Remains 1874)

૩ જુઓ પ્રોફેસર રાહીસ દેવીડસના બુધીસ્ટ મુનસમાં કીધેલા ટીકા પાન ૧૬૬ સે. બુ. ઈ. ની ખબરનું પુસ્તક ૧૧ મું.

(ધરાની) રાજ્યો વખતે લખાયેલાં છે, અને મેજયન^૧ ધર્મશુદ્ધિઓ જેઓ સાધરસનો ધર્મ પાલનારા હતા, તેઓ પાછલા વખતમાં મેરીના છોકરાને માન આપવા આવ્યા હતા, અને કાઇસ્ટ કોસની ઉપર જે છેલ્લા બોલો બોલ્યા હતા, તેમાંનો એક ધરાની બાધાનો હતો.^૨ સાધરસ પહેલેથી એક માઝદયસ્ત્રી હતો એ તો ચોક્કસ મનાયે છે. મુરગાખના ખીલા રોકી લેખમાં તેનું નામ વારંવાર મળી આવે છે, કે જે લેખ જોકે ઘણો ટુંકો છે તોપણ દરાયેસે કોતરાવેલા બોલોલા લેખોને મળતો છે, કે જે દરાયેસને ધર્મના લખાણોમાં ઘણો મોટો મરતબો આપવામાં આવ્યો છે અને જે દરેક વખતે હોરમજદને નમતો દેખાય છે.

લેખો ઉપર જણાતી મઝદની પરસ્તેશ, જરથુસ્ત્રે શીખવેલી પરસ્તેશ ના જેવી હતી કે નહીં તે સવાલ સાથે હાલમાં આપણને કાંઈ કામ નથી.^૩ મુખ્ય કરીને તે મઝદ પરસ્તેશનું અસલ રૂપ હોય એમ ધારૂં કરીને દેખાય છે. પણ તેમ ખરેખર હોય કે ન હોય તોપણ એ પરસ્તેશ થોડી અથવા ઘણી અવસ્તામાં મળી આવતી મઝદ પરસ્તેશના જેવી હોવી જોઈએ. ‘મઝદ’ એટલેકે ‘મોટો પેદા કરનાર’ અથવા ‘મહાસાની સાહેબ.’ એ બોલ બોદાતાલાનું, તેને માટેના આપણે (ખ્રીસ્તીઓએ) આપેલાં નામ કરતાં, વધારે સારી રીતે લાગુ પડતું નામ છે; અને આ માનભરેલું નામ એ ધર્મ પુસ્તકની (અવસ્તાની) ઘણી આગલ વધેલી પ્રકાશ પામેલી હાલત સારી રીતે દેખાડી આપે છે. ત્યારે જો કોઈ પણ અસલી અંથ આપણું ધ્યાન ખેંચવાનો દાવો કરી શકે તો તે એ મહાન મઝદપરસ્તી^૪ (સાંઈ

૧ મેજયન શબ્દ ખરેખર અવસતા બાધાનો બોલ છે; ગાથામાં વારંવાર દીન ફ્રેળાવ વાનાં કામને માટે ‘મગ’ બોલ વપરાયેલો છે; ‘મયુ’ બોલમાં વપરાયેલો ‘ઉ’ પ્રત્યય કાંઈ ઘણા અગત્યનો નથી. જમ સંસ્કૃત બોલ ‘વસુ’નો જંદમાં ‘વહુ’ અને તેનો અપભ્રંસ ‘વહુ’ થયો છે તેમ અવસતામાં વપરાતો ‘મોયુ’ બોલ પણ ‘મગ’ નો અપભ્રંસ છે. ‘ય’ વળી ગાથાનો ‘ગ’ છે. ગાથાની સદીઓ આગમજ વપરાતો બોલ ‘મગ’ને તુરાનીઓએ અકદમાં દાખલ કર્યો હોય જુઓ. ય. ૧૨. ૧૬.

૨ જુઓ લયુકની ચોપડી ૨૩. ૪૩.

૩ જુઓ સે. જુ. ઈ. ની માળાના ૩૧માં પુસ્તકના દીબાયામાં મારા ટીકા. પાનું ૩૦ ચું.

૪ લાંબો વખત થયો એમ જણાવવામાં આવે છે કે સાધરસ બેબીલોનની મુર્તીપુજ તરફ ઠગ્યો હતો; પણ તેનો અસલ અને ખરા અંતરણનો મહુજબ તો તેની પછી આવનારાઓએ પાલેલો મહુજબ હતો.

રસ)નું ધર્મશાસ્ત્ર છે કે જેણે ખોદાની મેહુરયાની તલે યાહુદી લોકોની પાછલી તવારીખ મુકરર કરી હતી. કારણકે જે મઝહપરરતી સાધરસ તે લોકોને પોતાને વતન પાછા લાવતે નહીં તો, પાછલા વખતના પેગમબરો જે સલમમાં ઉપદેશ કરતે નહીં, જસસ બેથલેમમાં જન્મતે નહીં અને તે મુલકમાં ધર્મ શીખવતે નહીં. તે મોટા છુટકારો કરનાર અને તેનાં વારસોની અસર તે શહેર ઉપર એટલી બધી થયેલી હતી, કે તે લોકોના (યાહુદી) પાછા ફરવા પછી લાંબો વખતવેર લોકઉપયોગી ધર્મના લખાણ કરના રાઓ જે સલમને ઘણી બાબદમાં ‘એક ધરાની શહેર’ તરીકે જણાવી ગયા છે. ધરાન અને જે સલમ વચેનો સંબંધ એટલો બધો ઘાટો હતો તેથી એ બંને મુલકોનાં લોકોના ધર્મ સંબંધી આચાર વીચારોમાં કેટલુક મળતાપણુ દેખાય છે. વળી આ પણ જણાયેલું છે કે જુદી જુદી જાતના ઘણા નવા વીચારો ધરાનથી જુદીઆમાં પેવસ થયેલા હતા; અને જે એમ હોય તો પછી ન્યુતેસ્ટમેન્ટના લખાણોમાં પણ ધરાની ધર્મની અસરની ઘણી નીશાનીઓ નહીં મલી આવે એ દેખઈતી રીતે ઘણું અસંભવીત લાગે છે. તેટલા માટે ખરેખરી ખાનાઓ શું છે તે જોઈએ. તેમાની પેહેલી ખીના આ છે, કે ફેરીસાઇક ધર્મનાં મુખ્ય મતો ખોદાની મેહુરયાનીથી સીધી અથવા આડકતરી રીતે ધરાની અસર તળે ઉભાં થયાં હતાં એમ માનવાને આપણી પાસે દરેક કારણ છે, અને ‘ફેરીસી’ નામજ ‘ફારસી’ તે પાછલા વખતના ‘પારસી’ બોલને મળતું આવે છે. વળી આ ઠેકાણે મારે જણાવવાની જરૂર નથી કે આપણા (ખ્રીસ્ટી) ધર્મનો પાયોજ મોટે ભાગે ફેરીસાઇક ધર્મ ઉપરથી નખાયો હતો.

ધરાની તથા યાહુદી અને ખ્રીસ્ટી ધર્મ સંબંધી બાબદોની સરખામણી કરતી વખતે જે બાબદોમાં દેખઈતી રીતે ઘણું થોડું મળતાપણું જણાતું હોય તે બાબદોની પહેલાં તપાસ કરીશું. ‘ધશ્વરના પ્રકૃતી ગુણ’ની બાબદ પહેલાં તપાસીયે. જેમકે અહુરમઝદને જીવતો સાહેબ, મોટા પેદા કરનાર અથવા મહાજ્ઞાની તરીકે જણાવેલો છે અને તેની સાથે એક ઘણો વૃધી કરનાર પવિત્ર મીનો રહેલો છે, કે જે કોઇક વખત તેની (અહુર મઝદની) જાતમાં આમેજ થઇ જાય છે.

યસ્ન હાં ૨૮) ફકરો ૧).

“જિંયા કીધેલા હાયોથી હું તારા ધણાજ સખી દીલના (અથવા પવીત્ર) મીનો તરફથી ઁજી, સુખની આરજી કરું છું.” ૧

૧ આ લખાણ ખ્રીસ્ટી સનેની આસરે ૧૦૦૦-૧૫૦૦ વરસ અગાઉ અથવા એથી પણ વધારે આગમનનું લાગે છે.

વળી જુઓ યસ્નં, હા. ૧, ૬. ૧.

“પેદા કરનાર, ચલકાટમંદ, કીર્તીમંદ સર્વથી મોટા સર્વથી શ્રેષ્ઠ, ધણાજ દૃઢ વીચારવાળા અહુરમજ્દને હું બોલાઉ છું અને આરાધું છું, જે ખુશી ઉપજાવનારી પોતાની મેહુરબાનીને દુર સુધી મોકલે છે, જેણે આપણને પેદા કર્યા છે અને ઘાટ આપ્યો છે, જે આપણનું પોષણ કરે છે અને આપણને બચાવે છે, જે અતી વૃધી કરનાર મીનો છે.”

સાત વૃધી કરનાર (અથવા પવીત્ર) અમર્ગો (અમશાસ્પંદો) ના મંડલ ઉપરથી આપણને સેબેલીયન ત્રીમૂર્તીની યાદ આવે છે.

(યસ્ત ૧૩, ૬. ૮૨.)

“કીર્તીમંદ, અસરકારક દેખાવવાળા, ખુલ્લું, મદદ કરનાર, તેજ, હોરમજ્દને લગતા, અમર્ગ, અશો અમશાસપંદોની બળવંત દુરવશી ઓને અમો આરાધીયે છીયે, જેઓ સાત એકજ વીચારના, એકજ સખુ નના અને એકજ કામના છે, જેમના વીચાર, સખુન અને કામ એકજ છે અને જેમનો એકજ પીતા અને સરદાર હોરમજ્દ છે; જેઓ એક બીજા ના આત્માને નેક વીચારો, નેક સખુનો અને નેક કામો વીધે વીચાર કરતો જુઓ છે, જેમનું મકાન ગરોન્માન છે અને જેમના માર્ગો (તેમને અર્પણ કરાતી) ભેટો તરફ તેઓ આવે છે ત્યારે પ્રકાશીત થઈ રહે છે.”

જોકે તેઓ હોરમજ્દની સાથે એક થઈ ગયલાં લાગે છે, તે છતાં તેઓ જુદા પણ છે. વોહુમન એ ઇશ્વરી પરમાર્થ ઇશ્વરનું બલું મન છે, જે તેના ભકતોમાં વ્યાપી રહેલું છે, અને પાછળથી તેને એક છુટા અમશાસ્પંદ તરીકે રૂપ આપવામાં આવેલું છે. ‘અશ’ તે વેદમાં જાણાવેલા ‘રીત’ ને મળતો છે. તેને ઇશ્વરી વ્યવસ્થા તથા ક્રીયાકામ અને જીવમાં સમાયેલી સુદ્ધી અને પુર્ણતા તરીકે માનવામાં આવ્યો છે તેમજ તેને એક અમશાસ્પંદનું રૂપ આપેલું છે. ‘ક્ષત્ર’ એ પવીત્રાઈથી મળતું જોર અથવા મોટાઈ છે અને તેને પણ એક અમશાસ્પંદનું રૂપ આપેલું છે. આરમઘતી આપણી પવીત્રાઈ, તથા તર્ક વગર જ્ઞાન મેળવવાની મનશકતી છે, કે જેથી મહાજ્ઞાની થવાની શરૂઆત થાય છે. તેણી એક દીકરી મીસાલ હોરમજ્દનો ખ્યાલ આપે છે, અને દીનદાર માણસોમાં ઇશ્વર તરફની બસારત તરીકે તેણી રહેલી છે. હુર્વતાત (ખોરદાદ) એ જીવ, મન અને તનનું સુખ અને ફાયદો છે તેમજ તેના ભકતો માટેની હોરમજ્દની કાળજી દેખાડે છે, જ્યારે અમેરેતાત તેમનું અર્મગપણ એટલેકે આ દુન્યામાં વૃધ વયે સુધી જીવીને તથા બેહસ્તમાં હમેંશ સુધી રહીને મોહોત ઉપર

જેળવેલી કૃતેહ મીસાલ છે. બીજાથી સાતમાં સુધીના અમશાસ્પદો માણસ જાતને શ્રેષ્ઠ કરવા તથા તેમનો છુટકારો કરવા માટે ઇશ્વરનાં મનમાંથી નીકલેલા વિચારોના અલંકારીક રૂપો તરીકે છે. જરથુસ્ત્રી ધર્મનાં મુળમાં સમાયેલા એવા અગત્યના વિચારની સાધારણ માહિતી કેદમાં પડેલા યાહુ દીઓને તથા તેમના વંશજોને પડી નહીં હોય એ અચોક્કસ દીસે છે.^૧ જે સાધરસના ધર્મગુરુઓએ ઇઝરાના ધર્મગુરુઓ સાથે થોડી જણુ જ્ઞાત ચીતો કરી હોય તો તેની અસર નોસ્ટીકો ઉપર થઈ હોય એટલું જ નહીં જણુ કાઇસ્ટની આગમનના તેમજ કાઇસ્ટના પેતાના ધર્મ ઉપર પણ થવી જોઈએ અને તોખીતની કેતાબ કે જેમાં અવસ્તામાં જણાવેલા એક દેવનું નામ ધાંણું ખુદી રીતે આવેલું છે, તે કેતાબમાં (ch. xii. 15) આ સાત અમશાસ્પદો વિષે ઇસારો કીધેલો આપણને મળે છે. તેમજ વળી એ સાત જે ઇશ્વરની આંખો મીસાળ છે, તેઓ આખી પૃથ્વી ઉપર આમથી તેમ દોડીયા કરે છે, એમ ઝેકેરીયાની (iv. 10) કેતાબમાં પણ લખેલું છે; તથા “રેવીલેશન” (v. 6) ની કેતાબમાં પણ આ પ્રમાણે વીસ્તારીને જણાવ્યું છે:-

“અને મેં (તખ્ત) ની વચમાં એક મેંદાને જાણે કતલ કીધેલું ઉભેલું જોયું, કે જેને સાત શીંગડાં અને સાત ર આંખો હતી, જે સઘળી પૃથ્વી ઉપર મોકલેલા ઇશ્વરના સાત દેવતાઓ છે.”

હવે ઇશ્વરના ચોક્કસ રીતે દર્શાવેલા ગુણો વિષે શું જ્ઞાન મળે છે તે જોઈએ. તેને આપણો પેદા કરનાર અને શાસ્ત્રો પ્રમાણે આપણા પાદશાહ તરીકે ઓળખેલો છે (યસ્ન રં૯, ૪ ફકરો.)

જે સખુનો અને હુકમો દેવો અને માણસો અગાઉ બજાવ્યા છે અને હવે પછી બજાવશે, તે વિષેની તે મહાન પેદા કરનારને બધી ખબર છે. તે, અહુર, અકલથી ચુકાદો આપનાર છે, તેથી જો તેની ખરજી હોય તેમ અમો કરીયેઝ (જુઓ યસ્ન ૩૧. ૧૪) તે સર્વ જ્ઞાની છે (જુઓ યસ્ન ૩૧. ૧૪)^૩ તે આપણો કાયદા બાંધનાર (યસ્ન ૩૧. ૧૧)^૩

૧. અંગ્રમીનો તેમજ એ સાત અમશાસ્પદો વીષે કોતરકામના લેખોમાં કાંઈ જણાવેલું નથી તે ઉપરથી જરથુસ્ત્રી ધર્મના એ વીચારો નથી એમ કહેવું કુંક લડાળીઆઓની બુલ સમાન છે: કારણકે એ બેઝી બાબદો વીષે અવસ્તા લખાણનાં ઘણા મોટા ભાગમાં કાંઈ જણાવેલું નથી તેથી એવું અનુમાન કાઢી શકાય નહીં.

૨. આ ઠેકાણે સાત શીંગડાં તથા સાત આંખો ઉપરથી સાત મીનો વીષે ખુબો ઇસારો મળે છે.

૩. આ લખાણ ખ્રીસ્તી સનેની ૧૦૦૦થી ૧૫૦૦ વરષ અથવા તેથીબી વધુ આગળનું છે.

અને ઉસ્તાદ છે. (યસ્ન ૩૧. પ. યસ્ન ૩૨. ૧૩.)^૧ તે એક પાદશાહત સ્થાપશે (ય૦ ૨૮.૪)^૨ તે (પાદશાહત) ગરીબોને માટે છે. (ય૦ ૩૪.૩) તમારી પાદશાહત શું છે? તમારી દોહત શું છે કે હું તમારા ગરીબોની સંભાલ લેવાનાં મારાં કામો ને લીધે અશોષથી અને તમારાં ભલાં મનથી તમારો થાક? ^૧ (ય૦ ૫૩.૯) ઓ, મંજદ, તારીજ પાદશાહત છે અને તેથી તું અશોષથી રહેનારા ગરીબોને મોટામાં મોટું સુખ બક્ષે છે. ^૧ તે ધાસ્તીમાં આવી પડી છે, પણુ આખર તે ફતેહમંદ થશે. તે એક ધર્મ ફેલાવવાનું કામ છે. (ય૦ ૩૧. ૩) તારાં મોંઢાની જગ્યાનથી તું બોલ કે જેથી હું સઘલાં જીવતાંઓને ઇમાનદાર બનાવું. ^૧ ખોદા આપણો દોસ્ત, બંધાવનાર, જોર આપનાર અને અચળ છે. (ય૦ ૩૧. ૭) એમનેઓ મીનો, તું આખાદ કર. તું કે જે દર કલાકે તેનો તેજ રહે છે. ^૧ તે આપણો ન્યાયધીશ છે. (ય૦ ૪૨. ૪)^૧ ઇનસાફનો એક દહાડો કે વખત આવશે (ય૦ ૪૩. પ. ૬.) અરે, ઓ અહુરમઝદ, જ્યારે મેં તુને જીંદગીના કામોમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ અને જગતના છેલ્લા ફેરફારના વખતે કામો તથા વચનોના બદલા તરીકે તારી મોટી ખુબીથી ખુરાને માટે ખુરં અને ભલાંને માટે સુખ મુકરર કરતો દીદો ત્યારે મેં તુંને ધણોજ સખી દીલનો વિચાર્યો. જે છેલા ફેરફારની વખતે તારા સખી આત્મા અને પૂર્ણ સત્તા સાથે તું આવશેજ. (ગુઓ વળી યસ્ન ૪૪. ૧૯)^૨

હવે શેતાનનું વર્ણન તપાસયે; જ્યારે ટીક્કાકારો જીનસીસ કેતાબ માંના સાંપને શેતાન તરીકે લેવાને શકમંદ દેખાયે છે ત્યારે અવસ્તા ઉપ રથી આપણને જણાયે છે કે ધર્મશાસ્ત્રમાંના સાંપને પેલા અસલ શેતાન અથવા દેવ તરીકે લેખી શકાયે. જીનસીસ કેતાબ પ્રમાણે સાંપ લલ આવે છે, અને તેની શીક્ષા તરીકે ઇડનની બેહેસ્તની વાડીમાંથી મનુષ્ય જાતને હાંકી કાઢવામાં આવે છે, અને પાપની ઉત્પત્તિ થાયે છે. વંદીદ^૧ દમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ખુરો મીનો, પેદા થયેલી દરેક સારી ચીજની સામે થાયે છે અને તેના સેવક તરીકે તેને મીનો દુન્યામાંથી હાંકી કાઢવામાં આવે છે.

વંદીદાદ ફરગદ ૧લી. અહુરમઝદે જરથુસ્ત્ર સ્પીતમને કહ્યું કે:-

“મેં ઓજરથુસ્ત્ર સ્પીતમ, પહેલી એક સૌથી સરસ જગ્યા બનાવી, જે ધરાન વેજ છે; તેની સામે અંગ્રમીનો (ખુરામીનો) એ નદીમાં એક સાંપ

૧. આ લખાણ ખ્રીસ્ટી સનેની ૧૦૦૦થી ૧૫૦૦ વરષ અથવા તેથીબી ઘણુ આગળનું છે.

૨. આ લખાણ ખ્રીસ્ટી સનેની ૧૦૦૦થી ૧૫૦૦ વરષ અથવા કદાચ તેથી આગળનું છે.

અને દેવોની બનાવેલી ઠંડી ઉત્પન્ન કીધી.....ત્રીજી જગ્યા સૌથી સરસ જે મેં અહુરમઝદે બનાવી, તે મોર્ (શેહેર) હતું; તેની સામે અંગ્રમીનો (ખુરામીનો) એ નીંદા અને હવસ ઉત્પન્ન કીધાં.....; પાંચમી જગ્યા સૌથી સરસ, મેં અહુરમઝદે બનાવી તે નીસાયા (શેહેર) હતું; તેની સામે મોહોત મંદ અંગ્રમીનો (ખુરામીનો) એ ગુમાનનું પાપ ઉત્પન્ન કીધું...હું જે અહુરમઝદ છું તેણે સાતમી સૌથી સરસ જગ્યા તરીકે 'વેકરેત' (શેહેર) પેદા કીધું, તેની સામે મોહોતમંદ અંગ્રમીનો (ખુરામીનો) એ નાપાક પરી પેદા કીધી, જેણી કેરસાસ્પને વળગી હતીહું જે અહુરમઝદ છું તેણે સૌથી સરસ નવમી જગ્યા ખનેન્ત (શેહેર) પેદા કીધું, તેની સામે અંગ્રમીનો (ખુરામીનો) એ ગુલામ બારગીનો કદી નહીં માફ થઈ શકે એવો ગુનાહ ઉત્પન્ન કીધો...છત્યાદી.”

આ નામીયા ફકરાઓ જે વિદ્વાનોના સાંભળવામાં આવ્યા હશે તે દરેકનું ધ્યાન તેમની ઉપર ખેંચાયેલું હોવું જોઈએ; અને તે હમેંશા ધણા જુદા જુદા આકારોમાં ફરી ફરીથી બોલાયેલા હોવા જોઈએ. એ ફકરાઓએ યાહુદી અને ખ્રીસ્ટી વિચારોને રૂપ આપવામાં સારી મદદ કીધેલી હોવી જોઈએ.

હવે તોખીત કેતાબ (iii 8, 17) માં જણાવેલો ‘આસમોદયુસ’ તે ખરેખર અવસ્તાનો એશમ દેવ છે અને એશમ તે ગુસ્સા અને લડાઈનો દેવ છે. (યસ્ન ૪૮, ૭. છત્યાદી) ખોદા અને શેતાન વચ્ચેના સંબંધ વિષેના જરથુસ્ત્રી અને યાહુદી વિચારોમાં દેખાઈતા અને ઉપરટપ કેના ફેરફારો મળી આવશેજ, પણ તેઓમાં જણાતા લગભગ એકમળ તાપણાં છતાં તેમની વચેનો ખરેખરો તફાવત આપણી નજર આગળથી જતો રહેવો ન જોઈએ.

ફીલસુફીની જે તવારીખ પારસીઓના હાલના ઉમદા એક ઇશ્વરવાદીપણાને લીધે તેમના અસલ લખાણોમાં મળી આવતા દ્વિત્ય પણાના, તર્ક શાસ્ત્ર પ્રમાણે જોતાં કીમતી, મત વિષે આપણને અનુપયા રાખે, તે તવારીખ ધણી અધુરી સમજવી. જે વિચારો ઉપરથી દ્વિત્ય પણાનો મત ઉભો થયો હોય તે વિચારો ખરા હોય કે ખોટા હોય, અને ક્રાઇસ્ટની અગાઉના યાહુદીઓના વિચારો ઉપર તેથી અસર થઈ હો કે નહીં, તોપણ દ્વિત્યપણાનો મત આજ સુધી જણાયેલા મતોમાં ધણો

૧. એવીજ કોઈ બીજી બદી.

૨. આ લખાણ ખ્રીસ્ટી સનેની આસરે ૫૦૦ વરષ આગમનનું છે.

દીલપસંદ છે અને ખરેખર તે એક એવો મત છે કે જેના મુજબતેવેર્ને અચેત રીતે હજી સુધી મોટે ભાગે કબુલ રાખવામાં આવે છે.^૧

ઉપર જણાવેલી એક પછી એક હાંકી કાઢવાની ખીનામાં માણસ જાતની પડતીનો વિચાર સમાયલો છે, પણ વંદીદાદની ઘણી અગાઉના લખાયેલા અવસ્થામાં પણ માણસ જાતની અથવા વિદેહી આત્માઓ (Spiritual Beings) ની પડતી (એટલે સ્થુલ દેહ અથવા શરીર ધારણ કરવા) વિષે ખુલ્લી રીતે જણાવેલું છે. (૫૦ ૩૦.૩.)

“એ પ્રમાણે સજ્જાતમાં જે મીનો જોડયામીસાળ, પણ પોતાના કામોમાં એક ખીજથી સ્વતંત્ર, અને વિચાર, વચન અને કામોમાં બલા કે ખુરા તરીકે અસલથીજ જણાયેલા છે, અને આ બંનેની વચ્ચે દેવો અને તેમને માનનારાઓ કાંઈપણ પવીત્ર પસંદગી કરી શક્યા નહી કારણકે તેઓની પોતાની નીષ્ઠા ખુરી હતી. જ્યારે તેઓ પોતાની પસંદગી કરવાનો વિચાર કરતા હતા ત્યારે ખુરમન (અંત્રમીનો) તેમની આગળ આવીને ઉભું રહ્યું કે તેઓ તેને કબુલ કરે. તે ઉપરથી તેઓ માણસ જાતની જીંદગી ખરબાદ કરવાને માટે તુકસાનના દેવની સંક્રમાં ધર્યા.”^૨

કુમારી કન્યાને પેટે ખચું અવતરવાની ખીના વિષે તપાસતાં જણાશે કે અવસ્થામાં પણ એક કન્યા ગર્ભ ધારણ કરશે એમ જણાવ્યું છે.^૩ તેણી જરથુસ્ત્રને પેદા કરવા માટે નહી, પણ પાછલા જમાનાના તારણ કરનારને જન્મ આપવા માટે એવી રીતે હમેલદાર થશે. વળી જો કે તેણી કુમારી કન્યા છે તોપણ ખીજ વગર તેણી ગરભવતી થશે નહી. તેણી જરથુસ્ત્રના ખીજથીગર્ભ ધારણ કરશે કે જે ખીજ ચમત્કારીક રીતે સચવાઈ રહેલું છે.

એ વિષેનું તુલોત્વીક જ્ઞાન, જેમાં ગાથાના વખત પછી ઘણી વધ ઘટ થયેલી લાગે છે, તે ખુનદેહશ કેતાબમાં સુધારેલાં રૂઝમાં મળી આવે છે, કે જે કેતાબ પાછલા વખતનાં પણ અસલ અવસ્થાના મુખ્ય લખા

૧. નેકી અને બદી અવળથી જોડાયેલી છે એ કબુલ કરતું જોઈએ એમ શું હાલના વખતના વધતાં જતાં શકમંદપણા ઉપરથી જણાતું નથી? હાલમાં જે મતને આપણે ઘણાઓએ કબુલ કીધું છે, તે મતને તો અવસ્થામાં એક અલકાર રૂપ દરશાવેલું છે. ક્રીષ્ટ અને હોગેલ નામના જરમન ક્રીલમુફ્રોની દ્વિત્વપણાની તરફ સરખાવો. કહેવાને નવાઈ જવું લાગશે કે એ ક્રીલમુફ્રોને એ મત વિષે અવસ્થા ઉપરથી શેલીંગ, જેકબ બ્રાહેમ, તથા નોસટ્રીક ક્રીલમુફ્રોની મારફતે અચેત રીતે ખબર પડી હતી. આ વિચાર દોઠ હોગના એક ઇસારા ઉપરથી સુજ છે અને તેને એક આગેવાન ક્રીલમુફ્રો વાસતવીક કરાવ્યો છે.

૨. આ લખાણ ખ્રીસ્ટી સનેની ૧૦૦૦થી ૧૫૦૦ વરષ અથવા તેથી અગાઉનું છે.

૩. આ લખાણ ખ્રીસ્ટી સનેની ૬૦૦થી ૩૦૦ વરષ અગાઉનું છે.

જો કરતાં એક હજાર વર્ષ પછવાડેની છે. 'જરથુસ્ત્ર પોતાની બાયડી હોવાની નજદીક ગયો...તે બીજનો ચલકાટ અને જોર નેરીયોસંગ યજ્ઞે પોતાનાં સ્વાધીનમાં લઇને અનાહીદ ફરેસ્તાને સંભાલથી સીપુરદ કીધું, અને વખત જતાં તે બીજ એક માતાની સાથે સંબંધમાં આવશે. ૯૯૯૯ લાખ અશોના ફરોહરો તેની સંભાલ કરતાં રહે છે.' (જુઓ પુનહેહેશ સે. યુ. ઇ. વાલ્મ પ મુ' પાતું ૧૪૪.) પૃથ્વીના કાળચક્રના અંત સુધી તે બીજને કાંસુ સરોવરમાં સાયવી રાખવામાં આવશે, જ્યારે એરેદત ફેધરી નામની એક કન્યા તે સરોવરમાં નહાવા જશે ને તે બીજથી ગર્ભ ધારણ કરીને છેલ્લા સોશીયંત અથવા તારણ કરનારને જન્મ આપશે, તથા તેની આગમન આવનાર બીજ બે તારણ કરનારાઓનો પણ એવીજ રીતે જન્મ થશે. વળી આ સઘળી બાબદો અસલ પણ પાછલા અવસ્તા લખાણોમાં અહીં તહી પડેલી મગી આવે છે. યસ્ત ૧૩ (ફરવરદીન યસ્ત) ના ૧૪૨ માં ફકરામાં લખેલું છે કે:-

“હમો અશો કન્યા એરેદત ફેધ્રિના ફરોહરને આરાધીયે છધએ કે જેણી સઘળાંને મારનાર કહેવાય છે, કેમકે તેણી એક એવા (પુત્ર)ને જન્મ આપશે કે જે દેવો તથા માણસોનાં કપટનો નાશ કરશે.”૧.

“વળી યસ્ત ૧૯ (જમ્યાદયસ્ત) ના ૯૨ માં ફકરા પ્રમાણે અસ્તવત એરત (રસ્તાખેજ લાવનાર) કાંસુસરોવરનાં પાણીમાંથી જન્મશે, કે જે હોરમઝદનો દોસ્ત, વીરપતિરવીનો છોકરો, સઘળાંને મારનાર અને નેકીની ફતેહ કરનારાં જ્ઞાનવાલો છે, કે જે જ્ઞાનથી દુન્યા નેકીની રાહ ઉપર સંપુરણ રીતે ચાલશે.”૨.

અને યસ્ત ૧૩(ફરવરદીન) ના ૬૨ માં ફકરા પ્રમાણે ૯૯૯૯ અશો લોકોની ફવશીઓ જરથુસ્ત્રના તોખમનું રક્ષણ કરે છે. આ દેકાણે આપણને એક કુમારી કન્યાથી જન્મ પામેલા તારણ કરનાર વિષે આશા આપવામાં આવી છે એમ ખુલ્લું જણાય છે. જુદા જુદા આકારોમાં જણાયેલા આ જાલના હેવાલો ઇસરાયલ લોકોના પેગંમ્બરોના ઇસારાઓ ઉપરથી લેવાયા હતા કે ઇસરાયેલ લોકોએ બીજાઓના ધર્મ પુસ્તક ઉપરથી લીધા હતા એ એક સવાલ છે, પણ એટલું તો ચોક્કસ છે કે જ્યારે પુર્વ તરફથી જરથુસ્ત્રી અથવા મઝદયસ્ત્રી મેન્દઘ ધર્મગુરુઓ બેઠલેમમાં કન્યાને પેટ જન્મેલાં બચ્ચાંને (કાઇસ્ટને) માન આપવા આવ્યા હતા, ત્યારે તેઓ એ

૧. આ લખાણ ખ્રીસ્ટી સંનેની ૬૦૦ થી ૩૦૦ વરષ અથવા તેથી અગાઉનું છે.

૨. માથાનાં વજનદાર પણ સાદાં લખાણને આ કું'યા જવાં લખાણ સાથે સરખાવો. સે. યુ. ઇ. ની માળાનું પુસ્તક ૩૧-મું પાના ૧થી ૧૯૪.

ખાખદથી માહિતગાર હતા અને તેઓ પોતે પણ એક કન્યા કુમારીને પેટ આવનારા તારણ કરનારની રાહ જોતા હતા, તેથી આપણે ધારી શકયે કે ચાહુદીઓના રાજ તરીકે જન્મેલા બચ્ચાંની શોધમાં આવવાનો સબબ પણ એજ હોવો જોઈએ. હવે આપણે લોભ લાલચની ખાખદ તપાસીયે. જે આપણા (ખ્રીસ્તીઓના) તારણ કરનાર સાહેબ કુળ મનુષ્ય જાત તરફના અનંત પ્રેમના વિચારથી આ મોટી લાલચની સામા થયા હોયે તો ધારી શકાય છે કે તેવણને એવી જાતની ઝપાઝપીમાંથી પસાર થયેલા આગલા વખતના જ્ઞાનીઓ વિષે ઘણી દાઝ લાગી હશે. વળી જરથુસ્ત્રની સામે આવેલી લાલચો વિષે આપણે જાણ્યે છીએ, અને જે વિષે તેવણને (ક્રાઇસ્ટ) પોતાના પ્રભુ જ્ઞાનની મારફતે ખર્ચ પડેલી હોવી જોઈએ, પણ કથા રૂપી હરકયુલીસની મેહેનત એ લાલચોની સામે થવામાં પડેલી મેહેનત આગલ કુચ બીસાદની નથી. બેશક તે લાલચો વિષેની કથામાં એક વખતની ખરેખરી થયેલી મારામારીની ખાખદના ફકરાઓ મળી આવે છે, કે જે વળતે, જે કે જરથુસ્ત્રી ધર્મ બચી જવા પામ્યો હતો, તોપણ તે દુન્યાનો એક કટાકટીનો વખત હતો. પુરા મીનોએ જરથુસ્ત્રને ભલી માઝદયસ્ત્રની દીન છોડી દઇને એક પુરા પાદશાહને મળેલું સુખ અને આબાદીનું ધનામ કમુલ કરવાને સમજાવ્યો હતો (વંદીદાદ ૧૯.૪૩)

“ તે પુરા મીનોઅંત્રમીનો જે મોહતમંદ છે તે જુમ પાડવા લાગ્યો અને પોકાર કરી ઉઠ્યો. તે દેવોનો દેવ વિચાર કરવા લાગ્યો અને મનસુખો કરવા લાગ્યો, અને તે કે જે પુરા મનનો અંત્ર મીનો છે તે આ પ્રમાણે બોલ્યો, ‘શુ’ ! દેવો કે જેઓ પુરા અને પુરા મનના છે તેઓ અરેઝુર પાહાડને મઠાલે મીજલસમાં ભેગા (નહી) થશે ? તેઓ દોડયા અને પોકારી ઉઠયા, તેઓ કે જેઓ પાપી, પુરા મનના અને પુરી આંખવાળા દેવો છે; ચાલો આપણે અરેઝુર પાહાડને મઠાલે મીજલસમાં એકઠા મલીએ, કારણ કે તે કે જે સવાખી જરથુસ્ત્ર છે તે પૌહરશસ્પના ઘેરમાં જનમ્યો છે. આપણે તેનો કાંટો કેમ કાઢીયે ? તે દેવોને જખમ કરનારો છે તે દેવોનો દુખમન છે. તે દુજ્જેનો દુજ છે (નાશ કરનારનો નાશ કરનાર) દેવયસ્ત્રીઓના મોંઢા કરમાઈ ગયાં છે, મોહોતનો દેવ ફસડાઈ ગયો છે અને જુદાઈનો દુજ નીચો પડી ગયો છે.”

પણ તેઓ (દેવો) પાછા એકઠા થાય છે (વંદીદાદ ૧૯. ૧)

૧. આ લખાણ ખ્રીસ્તી સનેની ૬૦૦ વરષ અગાઉનું છે. ખારીક સરખામણીએ, જે ઘણી એકમજતી નથી, તેને માટે કદાચ આ ફકરાઓ તપાસો (ક) ઘણીજ ઉંચા પહાડ (ખ) માટે સાદે પોકાર માર્યો કે માર્ નામ અસંજ્ય છે. (ગ) શુ’તું અમને તારાજ કરવા આવ્યો છે ? (ઘ) મોહોત અને દોજખ ને બળતાં સરોવરમાં દોમાવવામાં આવશે.

અંત્રમીનો, તે ખુરો મીનો, ઉતર તરફના મુળકમાંથી દોડી આવીને અશેઃ જરથુસ્ત્ર જે હવે કાંઈ તરતનુ જન્મેલું બાલક નથી પણ પોતાની વયના પુર બહારમાં છે, તેની ઉપર હુમલો કરવા અને તેને મારી નાખવા જુદા ધના દેવને ફરમાવે છે. તે હુમલાને બંદગી, યજ્ઞ અને દીનના કલામેથી હઠાડી કાઢવામાં આવે છે. તે દેવ, નાજીમેદ થયેલો, અંત્રમીનો આગળ પાછો ફરે છે અને બોલે છે.

“ઓ નાશકારક ખુરા મીનો, હું તેને માટે મોહોત જોતો નથી, કારણ કે તે પાક જરથુસ્ત્ર કીર્તિમંદ છે.” ૬

જરથુસ્ત્ર તેમના વિચારો સમજીને (પોતાના દીલમાં) બોલે છે:

“દેવો મારે મોહોત લાવવાની બાજી રમે છે, તેઓ, જેઓ ખુર કરનારા છે.”

તે.(જરથુસ્ત્ર) ઉઠ્યો. તેમના કાવાદાવાથી અને તેમના સખ્ત બોલોથી કાંઈ પણ ધન પામ્યા વગર તે બહાર પડ્યો. અને જરથુસ્ત્રે તે ખુરા મીનોને જણાવ્યું :

“ઓ ખુરા મનના અંત્રમીનો હું દેવોની પેદાસને મારીશ, હું નસુ (કેહોવાટનો દેવ) ને મારીશ; હું પેલી નાપાક પરી જેણીએ આગળ જ્ઞાનીઓને ફસાવ્યા હતા તેને, છેક પુર્વ ૧ તરફના મુલકમાંથી કાંસુ સરોવરનાં પાણીમાંથી, એક તારણ કરનાર ફતેહમંદ રીતે જન્મશે, ત્યાં સુધી મારીશ.”

અને અંત્રમીનોએ જવાબ આપ્યો અને ખુમો પાડી બોલ્યો—

“પવીત્ર જરથુસ્ત્ર, મારી પેદાસને મારતો ના. કે તું પૌંડ્રિશસ્પનો છોકરો છે. તુંને મેં તારા જન્મથી જ યાદ કર્યો છે, ખ મઝદયસ્ની ઓનીગ ભલી દીન તું તજી દે, જે બદલો પેલા ઘાતકી રાજ વધગનને મલ્યો હતો તે તું મેલવ.”

અને જરથુસ્ત્રે જવાબ આપ્યો—

“હું કદી પણ મઝદયસ્ની ભલી ૬ દીન છોડીશ નહીં. (નહીં) મારે શરીર કે મારો જીવ ૩ કે મારી બુદ્ધી છુટાં પડે તોપણ નહીં.”

(૬) તે મહાત્મા. (ય) શેતાનની લાલચથી ફસાવવા તેને જંગલમાં લઈ જવામાં આવ્યો.

૧. એક શાંતી ભરેલી જગ્યા.

સરખામણીને માટે આ ફકરાઓ કદાચ ચાલશે. (ક) અને દેવો તેની શોધમાં ગયા ઇત્યાદી. (ખ) હું બાજુ ૬ કે તું કાણ છે. (ગ) જો તું મારે પડે અને મારી પુંજ કરે તો આ બધી ચીજો હું તુને આપીશ. (ઘ) આ સત્તા હું તુને બક્ષીશ. (ડ) તુને તારા ધણી ખોદાને આરાધવા બોધ્યો.

૨. પહેલો પુરુષ અનીયમીત ભુતકાળ.

૩. વધારે સારો અરથ ઉઠાવવાની મતલબથી બીજા તરબુમો કરનારાઓ વચ્ચે “જો” ઉમરે છે અને આ પ્રમાણે અરથ કરે છે—“જો મારું શરીર, કે જંદગી કે મારી ઈંદ્રિયા એક બીજાંથી જુદાં પડે તોપણ હું એ ધરમ છોડું નહીં.”

• ત્યારે ખુરી દુન્યાનો ખુરો મીનો તેની તરફ પોકારી ઉઠ્યો:

“તું કોણના કલામથી આ પ્રમાણે જીત મેળવશે, તું કોણના કલામથી ના ફરમાન થશે. તું ક્યાં સઉથી સરસ બનાવેલાં હથીઆરથી આ મારા પ્રાણીઓને મારશે ?”

અને જરથુસ્ત્રે જવાબ આપ્યો :

“હોમ તસ્તા (રકાખી) હાંવની અને હોરમઝદે કહેલા ૧૨ કલામથી (હું તારી પેદાયશયને મારીશ). મારાં આ હથીઆરોથી (હું તુને મારીશ) તેઓ ઉત્તમ છે. હું એ કલામથી ફતેહમંદ થઈશ, હું એ કલામથી તુંને હાંકી કાઢીશ, ૪ ઓ ખુરા અંગ્રમીનો મારા આ સંપુર્ણ હથીઆરોથી (હું મારીશ) સઉથી ભલામીનોએ તે પેદા કર્યા છે; ૫ હદવિનાના વખતમાં તેણે તે બનાવ્યાં હતાં. અને લલાં અમશારપંદોએ તે આખ્યાં હતાં, તે આ કે જેઓ વાજખી રીતે રાજ ચલાવનારા છે અને સઘળાંનો વાજખી રીતે નીકાલ કરનારા છે.”

અને જરથુસ્ત્રે (અહુનવર) પઢ્યો—

“જેમ વડા ગુરૂને માન આપવામાં અને પસંદ કરવામાં આવે છે તેમ ઉતરતી પાયેરીના ગુરૂને પણ અશોધને લીધે (ચુંટી કાઢવો જોઈએ) તે ભલી મનશનીવાલો અને પોતાની જાંઘળી સુધી હોરમઝદને લાયકના કામો કરનારો હોવો જોઈએ, અને સઘળી હકુમત ૪ હોરમઝદના (તરીકાની હોષી જોઈએ) કે જેથી ગરીબોનું રક્ષણ થાયે.” ૨

અહીં આપણે આ ફરગદ (૧૯.૧૪૭)ની છેલ્લી લીટીઓ ટાંકીશું. ૧

“ખુરૂ કરનારા અને ખુરા દેવો પોકાર્યા, અને નાહા, તેઓ નાહસ્તા નાહસ્તા અધારા રહેહાનને તલ્લે નાહા, એટલે કે ભયંકાર દોજખના ગારમાં ગયા.” ૨

(યાહુદીઓના) પાછા ફરવા પછી તરતજ અથવા લાંબો વખત પછી પણ, ધરાનને તાબેની પ્રજાનો કોઈ પણ શખસ આ વિચીત્ર કહાણી કી

૧ (અ)એમ લખેલું છે. (બ) અહીંથી જોતો રહે (જ) ખોદાનો બોલ આત્માની તરવાર સમાન છે. (ઝ) તેનીજ તુંએ તાબેદારી કરવી જોઈએ. (ટ) પછી શેતાન તેને અધારી ખાહીમાં છોડી નાથ છે. ૨. ટાંકેલું લખાણ અસલ કવીતા રૂપી હોવાથી તેના તરજુમામાં પણ તાલ સમાયેલો છે.

રસાઓથી ખીનવાકેદ હશે નહીં ; અને ધર્મ સંબંધી વાઙ્મીવાદની વખતે જોને પણ આ વિષેની ખબર હશે તે એ વિષે ધસારાઓ કર્યા વગર રહ્યો ન હશે.

એ ધર્મ (જરથુસ્ત્રી) માનસિક છે. (એટલે કે એ ધર્મના ફરમાનોને ખરાં દીલથી પાળવાં જોઈએ, નહીં કે બહારની દેખાંદેખીથી એ ધર્મ પાળનારા તરીકે ખપવું.) (મનની) પવીત્રાઈ તેમજ બહારની ચીજોનો બદલો પણ માંગવામાં આવે છે. (યસ્ન. ૨૮. ૬)

‘બહા મનથી અને પવિત્રાઈથી તથા હોરમઝદી રસ્તો અખત્યાર કરીને ઓ અશોધ હું તુને ક્યારે પોહોંચીશ’ ?

હવે આપણે તે બાબદની તપાસ કરીએ કે જોને આપણું ધ્યાન ખેંચવાનો મજબુત હક છે. જો કે જરથુસ્ત્રી ધર્મમાં જણાયેલી ખીજ ધણી બાબદો એક વધારે જુના પણ બાઇબલ ધર્મમાં મળવી જોઈએ એવી છે, તે પણ જો એક મુખ્ય બાબદ ધરાની શાસ્ત્રમાં (Persian Bible) જણાવવામાં આવી છે તે ઉપરથી આપણે બધાઓએ કબુલ કરવું જોઈએ કે ઇશ્વર તરફથી પ્રગટ થયેલું સત્ય ધરાની ધર્મ પુસ્તકની મારફતે પહેલ વહેલું જાહેરમાં આવ્યું હતું. હું ખીહીતાં ખીહીતાં કહીશ કે આપણા તારણ કરનાર (ક્રાઇસ્ટ) ના વખતમાં પણ ધર્મી યાહુદી લોકોના મનમાં બિવિધની જાંઘળી વિષેના મત માટે કેટલો બધો શક હતો, તે આપણે બરોબર જાણતા નથી. આપણે એટલું જાણીએ છીએ કે ‘સેડુસી’ લોકો ફરેસ્તા કે આત્મા, કે રીસ્તાખેજની હસ્તી માનતા નહતા, અને અને તેઓ ફરેસી લોકોની બરોબર સત્તા ભોગવતા હતા; બરેબર તેઓ સંસાર મંડળમાં મોટો લાગવગ ધરાવતા હતા, અને ઘણા રાજવંશી ધર્મ ગુરૂઓ તેમની સંદેશના હતા. આપણામાના ઘણાકોને બાઈબલ અજાણ જેવું લાગશે કે ખોદાની મેહરબાની તળેના અસલી લોકોનો જો ટોલો અશો હોવાનો અને અસલ પેન્ટાત્યુ (યાહુદીઓનું એક ધર્મ પુસ્તક) ને વળગી રહેનારા તરીકેનો મુખ્ય કરીને દાવો કરતો હતો તેજ ટોળો ધર્મના મુખ્ય સીદ્ધાંતો તરીકે હાલના વખતમાં બહોલી રીતે મનાતા મતોને તદ્દન ના કબુલ રાખનારો હતા. જ્યારે આપણા તારણ કરનારના વખતમાં—જો વખતે અમર્ગપણા અને રસ્તાખેજના મતો લાંબો વખત અગાઉના જાણીતાં થયેલાં હતાં,—એવી હાલત હતી ત્યારે જો વખતે પેન્ટાત્યુ કેતાબમાં આ મતો વિષે કાંઈ પણ ખુલ્લી રીતે જણાવેલું ન હતું,

અને જેની અસર ધર્મ શાસ્ત્રોમાં પાદરીઓએ પછવાડેથી કીધેલા વધારાથી હજી ઘટી ગઇ ન હતી, તે વખતે આ બાબદો વિષેના લોક મતની કેવી હાલત હોવી જોઈએ! હવે પેહેલાં અર્મગપણા વિષે તપાસ કરીશું.

બેહેસ્ત અંતે દોજખ, મુખ્ય કરીને ધણા આગળા વખતના અવસ્તા લખાણો પ્રમાણે તદન માનસિક (મનની) અવસ્થાઓ જેવાં છે. (યરન. ૩૦ ૪)

સરઆતમાં બેમીનો સાથે મલ્યા, અને નક્કી કીધું કે પુરાને અંતે પુરી હાલત (દોજખ) અને બલાને અંતે બલાઇ (બેહેસ્ત) મળશે.^૧

સાઈ ફળ અને સીક્ષા સૌ કોઇને પોતપોતાની કરણી પ્રમાણે મળે છે. (ય. ૩૩. ૨૦)

“અને આ જે તમારી હાલત છે તેમાં, ઓ પુરાઓ, તમારી કરણીએ તમોને લાવી મુક્યા છે.^૧ (ય. ૪૬. ૧૧) દુજે દેમાનમા (દોજખમાં) તેઓના શરીરો પોતાના અને પોતાના આત્માના શ્રાપની અસરથી હંમેશ સુધી પડી રહે છે.”^૧

વંદીદાદની ૧૯ મી ફરગરદના ૩૦ માં ફકરા પ્રમાણે ચીનવદ, અથવા ઇનસાફના, પુલ ઉપરથી પસાર થતી વખતે એક ગુજરેલાં રવાનની સામે એક સ્ત્રીનો આકાર બે કુતરાઓની સાથે આવીને ઉભો રહે છે, અને આ સ્ત્રી કોણ છે તે વિષે યસ્ત ૨૨ (વીસ્તારપ યસ્ત) માં જણાવવામાં આવ્યું છે. તેણી કોઈજ નહીં પણ તે રવાનનું અંતકરણ છે. તે આકાર સ્ત્રી જાતીના મનોહરપણાના સ્વરૂપ તરીકે દેખાય છે; તેણી ખુબ સુરત, ભપકાદાર, અને જુવાનીના પુર બહારમાં દેખાયે છે. તે રવાન તેણીને પુછે છે, ‘ તુ કોણ કન્યા છે ? (તારા જેવી ખુબસુરત કન્યા મે આજ સુધી જોઈ હતી નહીં.) અને તે કે જે તેનું પોતાનું અંતકરણ છે, તે જવાબ દે છે, “ હું ખરેખર, અય જુવાન માણસ, તારું અંતકરણ છું, તારા પોતાના નેક વિચારો, નેક વચનો અને નેક કામો છું. ” વળી તે પુછે છે કે કોણે તુંને એવી ખુબેર્ગીવાળી, શ્રેષ્ઠ, ખુબસુરત, ફતેહ મંદ અને દુખના દુખમન તરીકે, (બનાવી છે અને) અહીંયા ચાહીને બોલાવી છે. અને તે જવાબ દે છે, અય જુવાન, તે મને અહીં ચાહીને બોલાવી છે, તારા નેક વિચારો, નેક વચનો અને નેક કામોથી (હું એવી

૧. આગળા અવસ્તામાંથી લીધેલું છે. ખ્રીસ્ટી સનેની ૧૦૦૦થી ૧૫૦૦ વરસો આગમનનું છે.

૨. સરખીરસ (Cerberus) ને મળતું જનાવર.

ખુબસુરત બની છું) કારણ કે બ્યારે તું મુર્તી પુંજ જોતો ત્યારે તેથી દુર રહેતો હતો, ગાથા ગાતો હતો, બલાં પાણી તથા હોરમજ્જના આત શને આરાધતો હતો અને નજદીકથી તેમજ દુરથી આવતા અશો શખ સોની પરોણાગત કરીને તેમને સંતોષ આપતો હતો. હું પોતે તો ખ્યાર ને લાયકની હતી પણ તેં મને વધારે ખ્યારને લાયકની બનાવી છે, હું ખુબસુરત તો હતી પણ તેં મને વધારે ખુબસુરત બનાવી છે, હું આ નંદમય તો હતીજ પણ તેં મને તારા નેક વીચારો, નેક વચનો અને નેક કામોથી વધુ આનંદમય બનાવી છે. (આ ઠેકાણે આપણે જણાવીશું કે નામાકીત મેથ્યુની ચોપડી (xxv. 37) માં એવી રીતની ખુશાલી ભરેલી અજ્ઞયખીતું ખ્યાન મળી આવે છે. (ત્યાં) પણ એક રવાન જાણે પોતે જોતો દેખાવ માનતું નહી હોય તેમ અજ્ઞયખ થઇને પછે છે ‘શું અમે તુંને લુખો જોઇને ખવાળ્યું હતું?’ અને તેને જવાબ મળે છે કે ‘તેં મને પાલ્યો છે અને રાખ્યો છે’ તેથી તે અજ્ઞય થાય છે; ‘તુંને કાણે અહીંયા આહીને બોલાવ્યો છે?’ અને જવાબ મળે છે કે ‘તેં મને આહીને બોલાવ્યો છે કેમકે તેં દુરથી તેમજ નજદીકથી આવતા અશો લોકોને સંતોષી કીધા હતાં.’) ૧ જેવું તે રવાન ઇનસાફના પુલ ઉપરથી પસાર થઇને આગલ વધે છે કે એક સો નેરી તખ્તની નજદીક આવે છે જ્યાં બહુમન (બેહમન અમશા પંદ) બેઠેલું છે. (વંદીદાદ ફર્ગ. ૧૯. ૩૧) તે (બેહમન) ઉઠે છે અને તે રવા નને આવકાર દે છે. (અને પુછે છે) ‘તું પેલી મોહોતમંદ દુન્યામાંથી આ અમર્ગ દુન્યામાં ક્યારે આવ્યું?’ અને તેની અગાઉ તે દુન્યામાં ગયલાં અશો રવાનો પણ તેને એજ મીસાળનો સવાલ કરે છે, ‘તારો છુટકારો કેટલો વખત થયો થયેલો છે?’ ત્યારે અહુરમજ્જ બોલે છે કે ‘તેને તે બયંકાર રસ્તા વિષે પુછો ના, કે જે રસ્તો આત્મા અને શરીરને જુદા રાખનારો છે.’ (યસ્ત. ૨૨) અને પેહલેજ પગલે તે રવાન ત્રીગુણ બેહેસ્ત નાં દરવાજામાં દાખલ થાય છે જે હુમત બેહેસ્ત છે, ખીજું કદમ તે હુમત માં મુકે છે અને ત્રીજું કદમ તે હીત બેહેસ્તમાં મુકે છે. ૨ ત્યાર પછી તે રવાન ખુશી થતું અશો રવાનોની નજદીક, અહુરમજ્જના સોનેરી તખ્તની આગળ, અને સુખ બસનારા અમશાર્પંદોની નજદીક આવે છે અને ગરોથમાન બેહેસ્ત જે અહુરમજ્જ અને ખીજા અમશાર્પંદોનું મકા

૧. પાજલા વખતના જરુસત્રી લખાણમાં “રાખ્યો અને પરોણાગત કીધી” અમ કહેલું છે.

૨. ન્યુતેસતેમેન્ટનું એને મળતું લખાણ રેવિલેશન (xxii. 11) માં મળે છે: જ પાપી છે તેને હજી પાપી રહેના દો અને જે ગંદીલા છે તેને હજી ગંદીલા રહેના દો.

ન છે ત્યાં આવી પોહોંએ છે. ૧ (વંદ. ૧૯. ૩૩) એવીજ મીસાળનું એક યુરૂ ૩૬ યુરા માણસના રવાનની સામે આવી ઉભું રહે છે; તેનું અંતઃકરણ એક ભયંકાર સ્ત્રીનો આકાર લે છે, યુરાઓ અને અંગ્રમીનો તેને પળવે છે અને છેલ્લે તે દુષ્મત દુષ્ટુપ્ત, અને દુર્જવરશતના દોળખોમાં ખેંચા ધળવે છે.

પાછલા વખતના ઇસાયાની આગમજ એટલે કે, યાહુદીઓના કેદ ખાના અગાઉ, તેઓને આત્માના અમર્ગપણા વિષેના મતની કાંઈ પણ ખબર નહતી, એ વાત તો કોઈ પણ વિદ્વાન ધર્મશાસ્ત્રી કયુલ રાખશે, જ્યારે જરથુસ્ત્રી ધર્મ શાસ્ત્રોમાંતો આત્માના અમર્ગપણા વિષેની સઘળી સમજણ આપેલી છે, અને સઘળા આ દુન્યામાં કીધેલા કર્મોના ફળ અને પરીણામો બેહેસ્ત અથવા દોળખમાં ભોગવાતાં જણાવેલાં છે. જરથુસ્ત્રી ધર્મમાં જણાવેલાં બેહેસ્તની કદી છોડો નહીં આવે એવી બવિષ્યની હાલ ત વિષે જો કાંઈ સામેતી માંગવામાં આવે તો, (એ ધર્મના લખાણોમાં) એ બાબદ વિષે બોલતાં જે “ હંમેશ ને હંમેશ સુધી ” એવાં વિશેષણો વાપડવામાં આવ્યાં છે, તે ઉપરથી મળી શકશે. ૨ અને આ તથા એવાજ ખીજ વાક્યો ઉપરથી ચોકસ રીતે જણાયે છે કે અમેરેતાત-અમર્ગપણું ઈશ્વરના છ રૂપ આપવામાં આવેલા ગુણોમાંના એક ગુણ તરીકે આ દુન્યાની લાંબી જીંદગીનો વિચાર આપે છે એટલુંજ નહીં પણ કદી નહીં છોડો આવે એવી આત્માની અમર્ગ હાલત વિષેનો પણ ખ્યાલ આપે છે.

રસ્તાખેજનો મત જાણે રવાનોના બેહેસ્તમાં ગયા પછી તેઓ પવી ત્ર થયેલી દુન્યામાં પાછા ફરશે, એવો વિચાર ખતાવે છે.

જુદી જુદી જગ્યાએ થતા ઇસારાઓ ઉપરાંત (Fragments IV. માં) આ મત વિષે આ પ્રમાણે લખાણ મેલે છે “ અંગ્રમીનો તે યુરૂમીનો જમીનને તળીએ નાખુદ થાઓ, દેવો નાખુદ થાઓ, મુવેલાં સજીવન થાઓ, અને હવે આ જીવ વગરના શરીરોમાં જીવ પાછો આવો. ૩ અને ૧૯ મી યસ્ત (જમ્યાદ) ના ૮૩ માં ફરરા પ્રમાણે રસ્તાખેજની સાથે સંપુર્ણતાનો હજરો આવશે. ‘હમો તે ફતેહમંદ તારણ કરનાર અને તેના સાથીઓના કયાની નુરને આરાધીએ છછએ જે દુન્યાને સંપુર્ણતામાં આ

૧. ખ્રીસ્ટી સનેનો ૫૦૦ વરસ અગાઉનું આ લખાણ છે.

૨. એ વિષે ખીજ ઠેકાણે મેં ચરચા ચલાવી છે.

૩. ખ્રીસ્ટી સનેની ૩૦૦ વરસ આગમજનું આ લખાણ છે.

ગળ વધારશે, જ્યારે તે (દુન્યા) નહીં મરે એવી, નહીં નાશ પામે એવી, નહીં કોહે એવી, હંમેશાં જીવતી, હંમેશા ઉપયોગી, અને સધલી ઇચ્છાઓને બર લાવે એવી થશે, જ્યારે ગુજરેલાંઓ પાછાં ઉદ્દેશે, અને અમર્ગપણુ આવશે, જ્યારે મુલકો સધલા મોહત વગરના થશે. ૧. આ અગત્યના મત વિષે કાંઈપણુ અસલ ખુલાસો જીતી બાંધબલના ફકરાઓમાં મુદ્દલ જણાતો નથી. હવે યાહુદીઓનાં બંધીખાનામાંથી પાછા ફરવા પછીના લખાયેલા ફકરાઓ તપાસો, કે જે બંધીખાના વખતે યાહુદી લોકો એક મોટા ધર્મના સમાગમમાં આવ્યા હતા, અને જે ધર્મમાં ઉપર ટાંકેલા ફકરાઓમાં મળી આવતી બાબદોનો મુખ્યત્વે કરીને સમાવેશ થયેલો હતો. આ પાછળના ફકરાઓમાં આપણને શું માર્ગ મળે છે? પહેલાં તો, પાછલા વખતનો ઇસાયા ખુશાલી ભરેલી આશા દેખાડતો જણાયે છે. “ તારા ગુજરી ગયેલાંઓ જીવતાં થાઓ, મારું મરી ગયેલું શરીર પાછું ઊભું થાઓ. ઓ તમો કે જેઓ મતીમાં પડેલાં છો તેઓ ઉઠો અને (ઇશ્વર સ્તુતી) ગાવો, કારણ કે તારો દેવ તે ઝાડપાણીના દેવ મીસાળ છે અને ધરતી માતા દત્તાયલાં શરીરો બહાર કાઢી નાખશે” ત્યાર પછી દેનીયલની કેતાબમાં એ વિષે સંપૂર્ણ ફતવો આ પ્રમાણે મળે છે. ‘અને મતીમાં સુતેલાંમાના ઘણા જણો ઉદ્દેશે, કેટલાકો હમેશ સુધીની જીંદગીને માટે અને કેટલાકો શરમ અને હમેશ સુધીના ધીક્કારને માટે (ઉદ્દેશે).’ અને તોપણુ આપણે ઉપર જોઈ ગયા તેમ જોદાના પસંદ કરેલા લોકોએ કાઠરના વખતે પણ આ ઝખાણની મતલબ પુરેપુરી કયુલ રાખી ન હતી. તેથી આપણે એવું અનુમાન કાઢીશું કે—યાહુદીઓનો અસલ ધર્મ સેડુસીક હતો (એટલે કે તેઓ મુઆ પછી કંઈ બિવિધ્યમાં છેજ નહીં એમ માનતા હતા.)

તે લોકો (યાહુદીઓ) કેદખાના વખતે ધરાનીઓના સંબંધમાં આ વચાથી રસ્તાખેજ અને બવીપચની જીંદગી વિષેની આશાઓથી વાકેફ થયા હતા, પણ જીતી વિચારવાળાઓ પોતાને ધર્મચુસ્ત, સેડુસી તરીકે ઓલખાવીને, લોકોમાં ફેલાતા જરથુસ્ત્રી ધર્મના વિચારોની સામે થવા લાગ્યા હતા. તોપણુ આ પાછલા (જરથુસ્ત્રી) મતવાલાઓએ પોતાનો એક જીદો ટોલો સ્થાપ્યો હતો જેને તેઓએ પોતે અથવા તેમના હરીફોએ, ફારીસી, ફારસી, ધરાની, (નહીં કે છુટા પડેલા, બિનપંથી)ર એવું

૧. ખ્રીસ્ટી સનેની આસરે ૫૦૦ વરસ આગમજનું આ લખાણ છે.

૨. આગલાં પાના ઉપર આપેલો અરથ જુઓ.

નામ આપ્યું હતું. તે પાછલાઓ (જરથુસ્ત્રી મતવાલાઓ) એ પોતે અખત્યાર કીધેલા વિચારોને વધારે ને વધારે ખીલવ્યા હતા અને તેઓ અંતે ઈશ્વરી અસારત તળે આપણને (ખ્રીસ્ટીઓને) આપણા ધર્મના (ખ્રીસ્ટી) મુખ્ય ફરમાનો લાવી આપવામાં એક સાંધણું તરીકે થઇ પડ્યા હતા. ૧

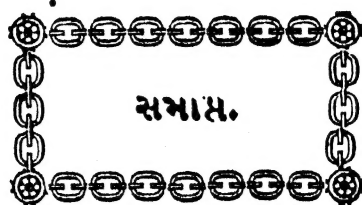
એક સુસ્ત ખ્રીસ્ટી તરીકે બોલતાં હું જણાવીશ કે હું આ અનુમાન ઉપર આવ્યો છું કે જો કે જુની અને નવી તેસ્ટમેન્ટના શાસ્ત્રો પોતાના મહીમા અને આસ્થામાં હરીફ વગરના છે, અને મનુષ્ય જાતને જણાયેલી એવી જાતની ખીણ બાબદો કરતાં તેઓ કદાચ સઉથી વધારે અસર કરનારા છે અને વળી ખોદાઇ અસારતના તરીકે હોવાનો પુરતી રીતે હક ધરાવી શકે છે, તોપણ વધારે નિર્મિમાન પણ ઘણે દરજ્જે એ (ખ્રીસ્ટી) ધર્મની આગમજ થઇ ગયેલા માઝદયસ્તી ધર્મે ચાહુદી ધર્મગુરુઓના ભાગા દુટા વિચારોને મજબુતી અને આકાર આપ્યો હતો, તથા તેમનામાં ધર્મ સંબંધી ઘણા તદ્દન નવા વિચારો દાખલ કર્યા હતા એટલુંજ નહીં પણ ભવિષ્યની અમર્ગી જીંદગી અને રસ્તાખેજના સર્વેથી અગત્યના મતો વિશે તો એ ધર્મે દુન્યાના લોકોમાં પુરતો વિશ્વાસ બેસાડી દીધો હતો.

પણ મનુષ્ય જાતની જે સર્વેથી મોટી અને ઘણી ઉમદા સેવા તેણે (જરથુસ્ત્રી ધર્મે) અમ્મવી છે તે એ છે કે સેવટના ઇનસાફની વખતે તે કીર્તીજી જુદ સાર ફળ અથવા સુખ મળશે અને બદીથી જુદ સીક્ષા અથવા દુઃખ મળશે, એવા મતનો તેણે ધર્મના ફરમાન તરીકે ફેલાવો કર્યો હતો.

હવે તે વખત વહી ગયો છે, અને આશા છે કે હંમેશ સુધીનો તે વહી ગયો છે કે જ્યારે ખ્રીસ્ટી (ધર્મનો) અત્યાવ કરનારાઓ, ચાહુદીઓ

૧. જરથુસ્ત્રીઓના સંબંધમાં આવ્યા અગાઉ ચાહુદી પ્રજાના ઘણા શખસોના મનમાં રસતા ખેજ કે એવાં બીજાં જાણીતાં જરથુસ્ત્રી મતો વિશે કાંઈ વિચાર આવ્યો ન હતો એમ કાંઈ કહેવાતું નથી. વળી એમ પણ કબુલ રખાયે કે પૃથ્વીની સપાટી ઉપર એવી કોઈ પ્રજા ન હશે કે જનામાં ઉપર કહેતા મતોના જેવાં કાંઈ વિચારો ફેલાયેલા ન હોય, પણ નક્કી રીતે જણાયેલાં, બઢોલી રીતે મનાતા અને પુર હેંશથી ફેલાવવામાં આવતાં મતોની સાથે એવી ઢંગ ઢાંગ વગરની કલપનાઓ સરખાવી શકાયે નહીં.

થી તદ્દન જુદા લોકોએ તેમના ધર્મની જે ઘણી અગત્યની સેવા બજાવી હતી, તે કબુલ રાખવાને આંચકી ખાતા હતા. અને જે મોટા મતો ઉપર આપણી ભવિષ્યની જાંદગી વિષેની આશાઓ લટકેલી છે તેમતો માત્ર જોરદન નદીની પશ્ચીમે વસ્તી એક નાની પ્રજામાં પહેલ વહેલા મનાયાં નહતા પણ તે આગમજ ઇરાન દેશના લખો.લોકો પહેડી દર પહેડી તે મતોને માનતા આવ્યા હતા એ ખચીત ખુશી થવા જોગ ખીના તરફ કોઇપણ આંખ વિચામણી કરશે નહીં. આ કારણોને લીધે એ અસલી સાહિત્ય (જરથુસ્ત્રી ધર્મનું) આપણું માન મેળવવાનો દાવો કરી શકે છે અને તે વિષે શોધ ખોલ કરવાની આપણી ફરજ છે. તે હવે એક અથાગ વિદ્વાન શોધ ખોલ કરનારને માટેજ નહી પણ દરેક ચંચળ અબ્યાસીને માટે ખુલ્લું છે અને આશા રાખવામાં આવે છે કે નજીવી ચીજો તરફ એટલી બધી લાગી રહેલી મનુષ્ય મેહેનતના જઠામાંથી, આ ભૂત કાળનાં ઉમદા અને મહોબાવાળા સ્થાનનો અબ્યાસ કરવા પાછલ થોડીક મેહેનત સેવામાં આવશે.

THE THEOSOPHIC GLEANER.

A monthly periodical containing reprints, extracts and articles on theosophic subjects popularly treated.

Annual Subscription Rs. 1-2-0. Post free in India.

Apply to the
MANAGER.

37, Hornby Row, Fort.

For free tracts on Theosophy, apply as above.

	રૂ. આ. પૈ.
મુદ્રાશનાસી માળા-અંક ૧ લો આકાશ તત્વ.....	૦- ૨- ૦
પ્રેમ વીધા અને અસલી ધરાનીઓ.....	૦- ૪- ૦
બંદગી, ગાયન અને માંથ.....	૦- ૨- ૦
મુન દેહેશ (ગુજરાતી તરજુમો) ..	૧- ૮- ૦
અલ્પતામાં મલતુ જનાવરોનું વર્ણન ..	૦- ૨- ૦
વોલુમ્નો એટલે એહેમન.....	૦- ૨- ૦
પારસીઓમાં નીતીનું ધોરણ ..	૦- ૨- ૦
જરથોસ્તી ધર્મની મોતેઅરી.....	૦- ૮- ૦
પુરાતમ આતશબાના ..	૦- ૪- ૦
તજકર તુલ હોકમા ..	૧- ૦- ૦
ધણાજ પુરાતમ જમાનાની જરથોસ્તી બાનુઓનો મરતમો...	૦- ૬- ૦
અદા વીરાદ નામું.....	૧- ૦- ૦
એરાગ માળા ૧ લી.....	૧- ૦- ૦
એરાગ માળા ૨ જી.....	૦-૧૨- ૦
દરફસે કાવાની.....	૦- ૧- ૬
દારાબ નામું.....	૧- ૦- ૦
બહમન નામું.....	૧- ૮- ૦
ફરાંમરોજ નામું.....	૧- ૮- ૦
કેરસારપ નામું વાલ્યુમ ૧જી-૨જી.....	૨- ૦- ૦
Zoroastrianism in the light of occult philosophy	0- 5- 0

ઉપરી સર્વે ચોપડીઓ ઉપરાંત જરથોસ્તી ધર્મને લગતી સેકન્ડ હેન્ડ તથા નવી ચોપડીઓ, તથા થીયોસોફી તેમજ સ્કુલ, વગેરેને લગતી નવી ચોપડીઓ નીચે ઠેકાણેથી મલશે, તથા વેચાતી ભેવામાં પણ આવશે.

દી. અરદેશરની કુપની,

ચોપડીઓ વેચનારા તથા પ્રગટ કરનારા,
નાં. ૧૮, ધોબીતલાવ, મુંબઈ.

